

РОЗДІЛ 3. **ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУПРОВІД ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ**

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД (2019-2025)

Автор-упорядник:

Рашидова Світлана Станіславівна

Анотація. Бібліографічний огляд підготовлено на виконання завдань планового наукового дослідження «Інформаційно-аналітичний супровід психологічної науки у воєнний і повоєнний періоди України», що здійснюється відділом наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського упродовж 2024–2025 років. Запропонований розділ є систематизованим анотованим зведенням наукових, навчально-методичних та інформаційно-аналітичних джерел, присвячених розвитку інклюзивної освіти в Україні та світі. У довідковому розділі узагальнено результати теоретичних досліджень і прикладних розробок у галузі інклюзивної освіти, розглянуто методологічні засади, нормативно-правову базу, сучасні освітні практики, а також теорію і технології психологічного, педагогічного та соціального супроводу дітей з особливими освітніми потребами. Особливу увагу приділено працям, присвяченим професійній підготовці й готовності педагогів до роботи в умовах освітньої інклюзії, формуванню інклюзивної компетентності й інклюзивної культури педагогів, створенню безбар'єрного освітнього середовища. Надану аналітичну інформацію подано за підрозділами.

Підрозділ 3.1 присвячено ґрунтовному аналізу інклюзивної освіти як об'єкта дослідження в науковій і науково-методичній літературі. Представлено змістовний огляд монографій, навчально-методичних посібників, підручників і дисертацій, у яких теоретично й практично обґрунтовано методологічні засади інклюзії, проаналізовано бар'єри, моделі взаємодії, роль педагогів й інституцій у створенні інклюзивного простору. Значну увагу приділено інноваційним технологіям навчання, у тому числі ІКТ, взаємодії учасників інклюзивної освіти, гуманізації освіти та психолого-педагогічному супроводу.

Підрозділ 3.2 сфокусовано на аналізі науково-публікаційного доробку українських і зарубіжних учених. У ньому подано результати актуальних наукових досліджень, що стосуються теоретичних і прикладних аспектів інклюзивної педагогіки, психології, соціальної роботи в умовах НУШ, а також висвітлено проблеми і перспективи інклюзивної освіти, розвитку комунікативної та соціальної компетентності дітей з

особливими освітніми потребами, ролі й організації роботи інклюзивно-ресурсних центрів, досвіду інклюзивної практики в умовах воєнного стану і повоєнної відбудови.

Ключові слова: інформаційно-аналітичний супровід, інклюзивна освіта, освітня інклюзія, інклюзивне навчання, технології інклюзивного навчання, інклюзивне освітнє середовище, інклюзивний простір, особи (діти) з особливими освітніми потребами.

3.1. Інклюзивна освіта як об'єкт дослідження в монографіях, навчально-методичних посібниках, підручниках, дисертаціях

У монографії «Інклюзія в дії: стратегії впровадження в Україні та світі» розкрито теоретичні (I розділ) та прикладні (II розділ) аспекти роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного освітнього середовища. Виділено *ideї*, що спираються на базові *методологічні підходи* щодо впровадження інклюзії у вітчизняний освітній простір, а саме: комплексний, середовищний, діяльнісний, особистісний, ціннісний, компетентнісний, міждисциплінарний; а також *принципи*: індивідуалізації, диференціації, інтеграції та гуманізації.

Спираючись на нормативні (Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання. Наказ МОН України №912 від 01.10.2010. http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/9189/) і правові (Закон України «Про освіту». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>) документи, наголошено на необхідності включення, інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в освітній простір, адаптації їх до соціального середовища через навчальну і виховну діяльність. Підкреслено, що «концепція створення єдиного освітнього простору для всіх дітей з врахуванням їх індивідуальних можливостей відображає одну з головних демократичних ідей – цінність кожної дитини та орієнтацію на реалізацію активної життєвої позиції в суспільстві».

Аналізуючи нормативно-правові акти, наукові праці та міжнародний досвід, досліджено *концепт безбар'єрності*; названі та схарактеризовані бар'єри

і види інклюзивної безбар'єрності. Охарактеризовано перспективи подальшого розвитку інклюзивної освіти. Розкрито особливості організації інклюзивного навчання дітей з різними типами освітніх труднощів в Україні та за кордоном. Наголошуючи на інклюзивній компетентності педагогів, обґрунтовано необхідність збереження їх здоров'я та попередження професійного вигорання [13].

Монографію **«Соціальна та освітня інклюзія: історія, сучасність та перспективи розвитку»** (Частина 1. Інституційні та особистісні аспекти впровадження в Україні) присвячено питанням запровадження інклюзії в Україні, досліджених науковцями різних сфер – освіти (загальної та спеціальної), психології, соціології, соціальної роботи, в яких комплексно розкрито сучасне бачення актуальних проблем інклюзії, досліджено теоретичні та прикладні аспекти організації освітньої та соціальної інклюзії осіб з особливостями розвитку.

Представлена праця складається з чотирьох розділів: «Нормативний аналіз та практичні підходи до організації освітнього середовища в закладах з інклюзивною та спеціальною формою навчання», «Спроби інституційного вирішення проблем навчання, соціалізації, розвитку осіб з особливими потребами», «Соціальне партнерство та міжособистісна взаємодія в інклюзії дітей та дорослих», «Розвиток особистісного потенціалу людини в умовах інклюзії». У першому розділі обґрунтовано важливість якісної управлінської, організаційної діяльності, створення простору психологічної безпеки. У наступних трьох розділах увагу приділено технологічному аспекту інклюзії осіб з порушенням зором та слухом, питанням розвитку фахового соціального партнерства в інклюзії та особистісного потенціалу людини в умовах інклюзії. Презентовано авторське бачення потенціалу доступного середовища для осіб з особливостями психофізичного розвитку. Представлено науково-практичні здобутки в галузі освіти (спеціальної / корекційної, загальної, інклюзивної), психології, соціальної роботи та інших суспільно-гуманітарних галузей, в яких дитина з особливостями розвитку, людина з інвалідністю чи в

стані посттравматичного стресового розладу розглядаються як об'єкти окремих наукових галузей зі своєю методологією і власним предметом наукового дослідження. Зазначено, що об'єднання працівників освіти, соціальної сфери та державних структур навколо дискусійної проблематики інклюзії сприяє формуванню сучасного оновленого напрямку реалізації освітніх та соціальних практик з урахуванням декларативних засад освіти та соціальної роботи. Підкреслено, що монографія забезпечує інформаційну доступність для людей з порушеним зором, які працюють у галузі інклюзії, а також фахівцям, які значну частину свого робочого часу проводять за монітором комп'ютера та внаслідок цього мають проблеми із зором [37].

Заслугує на увагу монографія **«Теоретико-методологічні засади впровадження інклюзії в закладах освіти»**, яка є дослідженням, де систематизовано представлено основні напрацювання науковців Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», «зокрема розкрито соціально-педагогічну роботу з молоддю з особливими освітніми потребами, специфіку соціальної адаптації в інклюзивному освітньому просторі, охарактеризовано особливості роботи з дітьми та молоддю з різними нозологіями у навчальній діяльності та здійснення їх соціального та психологічного супроводу» [40, с. 7].

Наголошено на стрижневій ідеї авторів, яка полягає в тому, що сучасні підходи до навчання людей з особливими освітніми потребами мають змістовно забезпечити сукупність і послідовність способів набуття дітьми та молоддю з особливими освітніми потребами здатності до соціальної взаємодії, готовності до проживання соціальних ролей, соціальних ситуацій з огляду на індивідуальні можливості здобуття освіти і в умовах інклюзивного навчання. З цією метою акцентовано увагу на оновленні традиційних, виявленні та застосуванні інноваційних технологічних підходів для вирішення соціальних та психолого-педагогічних проблем осіб з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного освітнього простору. Монографія складається із 8 розділів, в яких

комплексно і послідовно представлено результати теоретико-методологічних досліджень освітньої інклюзії.

Так, зокрема, в *розділі 1 «Соціально-педагогічна робота з молоддю з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому просторі ЗВО»* (М. Чайковський), послуговуючись принципом від інтеграції до інклюзії, розкрито теоретико-методологічні засади соціально-педагогічної роботи; розглянуто категорію «молодь з особливими освітніми потребами» як об'єкт соціально-педагогічної роботи; схарактеризовано нормативно-правову базу та практику забезпечення освіти молоді з інвалідністю; досліджено інклюзивний освітній простір як середовище соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими освітніми потребами; визначено специфіку забезпечення здобуття вищої освіти молоддю з особливими освітніми потребами.

У *розділі 2* представлено результати теоретичного дослідження *соціальної адаптації студентів з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного освітнього простору* (О. Польовик, Ю. Лучко), а саме розкрито: соціальну адаптацію здобувачів освіти з особливими освітніми потребами як наукову проблему; соціально-психологічні особливості здобувачів освіти з особливими освітніми потребами; організаційно-педагогічні, соціально-педагогічні умови, модель і практичні рекомендації адаптації здобувачів освіти з особливими освітніми потребами до освітнього процесу у закладах вищої освіти.

В межах *розділу 3, присвяченому корекції розумової працездатності студентів з дитячим церебральним паралічем у навчальній діяльності ЗВО* (Л. Кравчук), розглянуто теоретико-методологічні засади: щодо розумової працездатності здобувачів вищої освіти як предмету вивчення корекційної педагогіки та психології; особливостей розумової працездатності та формування психофізіологічних функцій у студентів з ДЦП.

Розділ 4 присвячено *підготовці майбутніх соціальних працівників до толерантної взаємодії в умовах інклюзивного середовища* (О. Добровіцька): розкрито теоретичні основи виховання толерантності та підготовки майбутніх

фахівців соціальної сфери до толерантної взаємодії; розглянуто процес формування толерантної взаємодії в інклюзивному середовищі як соціально-педагогічну проблему; схарактеризовано педагогічні умови формування готовності майбутніх соціальних працівників до толерантної взаємодії в інклюзивному середовищі.

У розділі 5 досліджено психологічні засади гуманізації професійної підготовки студентів з особливими освітніми потребами за соціономічним профілем (І. Томаржевська), а саме розкрито: філософсько-психологічні, культурологічні та психолого-педагогічні аспекти гуманізації освіти учнівської молоді з особливими освітніми потребами, а також методологічні підходи до вивчення проблеми гуманізації професійної підготовки студентів з особливими освітніми потребами при навчанні за соціономічним профілем.

Розділ 6 «Психологічний супровід розвитку особистості студента з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного освітнього простору ЗВО» (М. Деркач) досліджує теоретико-методологічні аспекти зазначеної теми, зокрема: психологічний супровід студентів з особливими освітніми потребами як наукову проблему; інклюзивний освітній заклад як умову ефективного психологічного супроводу особистості студента з особливими освітніми потребами; організаційно-діяльнісну модель психологічного супроводу розвитку особистості студента з ООП в умовах інклюзивного ЗВО та практичні рекомендації щодо психологічного супроводу студентів цієї категорії.

У розділі 7 представлено теорію технічного та інформаційно-комунікаційного супроводу студентів з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому середовищі (О. Майборода, Г. Нікуліна), схарактеризовано відкриту та дистанційну освіту як нові можливості для інклюзивного навчання.

Розділ 8 присвячено соціально-педагогічним умовам адаптації молодших школярів з особливими освітніми потребами до навчання в загальноосвітній школі: розглянуто адаптацію молодших школярів з особливими освітніми

потребами до навчання в загальноосвітній школі як соціально-педагогічну проблему; здійснено аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду організації навчання дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітній школі; розкрито змістовну характеристику соціально-педагогічним умовам адаптації молодших школярів з особливими освітніми потребами до навчання в загальноосвітній школі [40].

У монографії **«Розвиток комунікативної компетентності педагогів в умовах інклюзивного освітнього середовища»** представлено науково-теоретичні основи формування і розвитку комунікативної компетентності педагогів в інклюзивному середовищі; розкрито сутність, зміст та організаційно-педагогічні умови процесу підготовки педагогів до комунікативної діяльності в інклюзивному середовищі; схарактеризовано особливості управління розвитком комунікативної компетентності педагогів в інклюзивному середовищі закладів освіти; проаналізовано адаптивні контенти розвитку комунікативної компетентності педагогів у процесі професійної діяльності в умовах інклюзивного середовища; розглянуто сучасні тенденції щодо визначення та реалізації пріоритетних векторів розвитку комунікативної компетентності педагогів в інклюзивному середовищі.

Автори монографії наголошують на актуальності інклюзивного навчання для всіх закладів освіти. Підкреслено, що ця форма освітньої інтеграції запроваджується в Україні близько 20-ти років, натомість проблемні питання в її організації залишаються архіважливими, серед яких особливе місце займає формування інклюзивного освітнього середовища на засадах дитиноцентризму. Комунікативну компетентність педагогів розглянуто як важливу складову процесу формування інклюзивного освітнього середовища у закладі освіти.

У першому розділі монографії визначено концептуальні засади інклюзивної освіти. Піднято актуальні питання процесу запровадження інклюзивного навчання в Україні: зростання кількості дітей з порушеннями психофізичного розвитку; спеціальна освіта і проблеми, пов'язані з її функціонуванням; особливості, структура і зміст інклюзивного навчання;

визначення термінологічного апарату означеної проблематики; переваги інклюзивного навчання; динаміка зростання інклюзивних класів у закладах загальної середньої освіти; результати емпіричного дослідження щодо ставлення педагогів до інклюзивної освіти та професійної готовності випускників магістерської програми до навчання і виховання дітей з ООП. Водночас розкрито інноваційні підходи у діагностиці, навчанні, вихованні і розвитку дітей з ООП і проаналізовано позитивні тенденції щодо вдосконалення законодавчої бази для функціонування інклюзивного навчання.

Другий розділ монографії присвячено теоретико-прикладним аспектам розвитку комунікативної компетентності у процесі підготовки педагогів до професійної діяльності в умовах інклюзивного середовища, а саме: презентовано комунікативну компетентність педагога як актуальну наукову проблему; схарактеризовано особливості формування готовності педагогів до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі; проаналізовано професійні домінанти розвитку комунікативної компетентності педагогів в інклюзивному освітньому середовищі.

У третьому розділі досліджено проблему управління розвитком комунікативної компетентності педагогів в інклюзивному середовищі в умовах освітніх інституцій. Окреслено інноваційні вектори розвитку управлінської діяльності в інклюзивному середовищі; визначено специфіку керування педагогічним колективом в умовах інклюзивного навчання; проаналізовано адаптивні контенти розвитку комунікативної компетентності педагогів; презентовано командний підхід до організації психолого-педагогічного супроводу як основу розвитку комунікативної компетентності в умовах інклюзивного освітнього середовища [42].

У навчально-методичному посібнику **«Інклюзивне навчання у закладах професійної освіти»** розкрито концептуальні засади інклюзивного навчання, нормативно-правове забезпечення організації інклюзивного навчання у закладах професійної освіти; порядок організації інклюзивного навчання в закладах професійної освіти; «поглиблення знань педагогічних працівників, які проходять

курси підвищення кваліфікації щодо основних принципів і цінностей інклюзивного навчання; розвитку професійних знань та умінь слухачів, необхідних для створення ефективного інклюзивного освітнього середовища, враховуючи нововведення вітчизняного законодавства та загальносвітові тенденції» [21, с. 6]. В межах теоретико-методологічних і концептуальних засад визначено значення ключових понять: «інклюзія», «інклюзивне навчання», «інклюзивне освітнє середовище», «особа з особливими освітніми потребами» у сучасній нормативно-правовій площині (міжнародній і вітчизняній). З огляду на проаналізоване міжнародне законодавство у сфері інклюзії та вітчизняне нормативно-правове забезпечення наголошується на більш широкому розумінні інклюзії: «як об'єднання усіх без винятку громадян та включення їх у суспільні стосунки, як подолання соціальної ізоляції, як нова філософія освіти, що підтримує і заохочує різноманітність» [21, с. 10]. Розглянуто порядок організації інклюзивного навчання в закладах професійної освіти: надано алгоритм впровадження інклюзивного навчання у закладі професійної освіти (від створення інклюзивної групи до затвердження індивідуальної програми розвитку), а також вимоги до оформлення та принципи підготовки індивідуального навчального плану та індивідуальної програми розвитку.

Певний розділ присвячено практичному забезпеченню умов для створення інклюзивного освітнього середовища в закладах професійної освіти, а саме розглянуто: механізм впровадження, принципи, ефективні рішення адаптації та модифікації навчальних програм; підготовка навчального середовища (організація робочого простору, вибір засобів корекції психофізичного розвитку, впровадження принципів універсального дизайну).

Як навчально-методичний посібник він, поміж теоретичного матеріалу, містить питання для самоконтролю, список рекомендованих джерел до кожного розділу і невеличкий глосарій основних понять [21].

У навчально-методичному посібнику **«Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі»** інклюзивна освіта й інклюзивне навчання розглянуто у системному вимірі як сучасна освітня

парадигма і як освітній особистісно орієнтований процес. Розкрито проєктування педагогічної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі з наголосом на особливостях і організаційно-методичних аспектах диференційованого викладання, через аналіз стратегій навчання в інклюзивному класі, особливостей адаптації та модифікації, а також системи організації навчання в інклюзивному класі.

Позитивним є те, що у посібнику в окремих розділах подано характеристику, опис дітей з особливими освітніми потребами з різними нозологіями (з когнітивними порушеннями, синдромом дауна, з розладами аутистичного спектра, наскрізними (первазивними) порушеннями розвитку, розладами мовлення та мови, сенсорними порушеннями, порушеннями слуху, зору, фізичного розвитку, дитячим церебральним паралічем, емоційними та поведінковими розладами, тривожними розладами, депресією, опозиційно зухвалим розладом, розладами поведінки, синдромом дефіциту уваги та гіперактивності), а також проєктування й організацію освітнього середовища для кожної із названих інклюзивних груп (з відповідною підтримкою, стратегією навчання, супроводом тощо).

У посібнику містяться відомості про періодизацію та перспективи навчання дітей з особливими потребами; окреслено новітні підходи до навчання дітей з особливими освітніми потребами та стратегії успішного впровадження інклюзивної практики. Авторами враховано сучасні тенденції в навчанні дітей з особливими потребами в Україні та передовий міжнародний досвід. Представлено ефективні технології навчання дітей в інклюзивному класі; методичні рекомендації щодо адаптації навчального середовища; методичні прийоми, що уможливають забезпечення навчальних потреб учнів в інклюзивних умовах закладу загальної середньої освіти; поради, що сприятимуть удосконаленню інклюзивної практики [19].

У 2023 році вийшов навчально-методичний посібник тих самих авторів **«Інклюзія: покроково для педагогів: (Серія «Інклюзивна освіта»))»**. Структурно посібник складається з чотирьох розділів, в яких надано теоретико-

методологічні, нормативно-правові, організаційно-методичні засади і компоненти втілення інклюзивної парадигми в Україні на сучасному етапі. У розділах послідовно розглянуто проблеми, що стосуються сучасної інклюзивної парадигми в українському соціокультурному контексті, інструментального кейсу інклюзивної освіти, соціальної компоненти інклюзивної освіти, допоміжних засобів та технологій у процесі навчання та супроводу дітей з ООП. Зокрема, автори знайомлять із чинним законодавством, що забезпечує реалізацію оригінальної концепції інклюзії; принципами, якими керуються всі учасники освітнього процесу; технологічними комплексами, що покликані об'єднати діяльність багатьох українських фахівців спільним практичним інструментарієм; специфікою практичної реалізації навчання та соціального інтегрування учнів з ООП в інклюзивних класах, а також особливостями організації системи супроводу [18].

Актуальним є навчально-методичний посібник **«Діти з особливими освітніми потребами: навчання та супровід у період повосенної відбудови (Серія «Інклюзивна освіта»)»**, який є логічним практико орієнтованим продовженням представленого вище навчально-методичного посібника «Інклюзія: покроково для педагогів». Автори зазначають, що у посібнику представлено технологічний і методичний інструментарій навчання та супроводу учнів з особливими освітніми потребами, що ґрунтується на спільних фундаментальних засадах і цілісно охоплює освітню практику як в інклюзивних класах, так і в спеціальних закладах освіти.

Презентовано два умовних блоки технологій: викладання та технологій супроводу, які деталізуються в низці стратегій, методичних прийомів і практик впливу, що спрямовані на збагачення професійного інструментарію педагогів закладів освіти. Параграфи першої частини надають певний алгоритм організації ефективної практики навчання дітей з ООП (викладання, оцінювання, індивідуалізації навчального процесу, розроблення проміжних цілей та адаптацій тощо). Друга частина посібника висвітлює окремі аспекти практичного супроводу дітей з ООП, а також їхніх батьків, взаємодію команди

психолого-педагогічного супроводу у вирішенні низки проблем соціального та академічного залучення таких учнів, їхнього розвитку та збереження здоров'я. Особливу увагу приділено проблемам, зумовленим війною та її наслідками, виявлення і врахування яких надасть можливість педагогам ефективно організовувати процес навчання, супроводу здобувачів освіти з ООП, взаємодії з фахівцями ІРЦ, батьками [17].

Золотою медаллю Міжнародної виставки нагороджено навчально-методичний посібник Г. Коссової-Сіліної **«Інклюзивне навчання в ЗП(ПТ)О в умовах воєнного стану»**. Своєчасність навчально-методичного посібника визначається його метою, пов'язаною з розвитком готовності педагогічних працівників ЗП(ПТ)О до інклюзивного навчання здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, у тому числі внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану та невизначеності. Зазначено, що актуальність видання визначається правами осіб з особливими освітніми потребами на здобуття якісної освіти з урахуванням їх потреб та можливостей та необхідністю відповідної підготовки фахівців ЗП(ПТ)О до виконання завдань інклюзивного навчання в умовах воєнного стану.

Посібник складається з трьох розділів. У *першому розділі «Розвиток інклюзивної компетентності педагога ЗП(ПТ)О в єдиній освітньо-цифровій екосистемі БІНПО»* представлено результати моделювання системи розвитку інклюзивної компетентності педагога ЗП(ПТ)О та практичні аспекти реалізації цієї моделі. Зокрема, висвітлено зміст підготовки фахівців ЗП(ПТ)О до інклюзивного навчання здобувачів освіти з особливими освітніми потребами в курсовий (атестаційний) період; особливості науково-методичного супроводу безперервного професійного розвитку педагогів в міжкурсний (міжатестаційний) період; можливості використання ресурсів єдиної освітньо-цифрової екосистеми БІНПО для вивчення й поширення кращих освітніх практик організації інклюзивного навчання в ЗП(ПТ)О. У *другому розділі* представлено освітньо-професійну програму для короткострокових курсів підвищення кваліфікації *«Інклюзивне навчання в закладах професійної*

(професійно-технічної) освіти. *Основи андрагогіки*», яка визначає науково обґрунтований зміст і структуру навчання слухачів курсів підвищення кваліфікації, основні вимоги до розвитку їхніх компетентностей. Зміст програми орієнтований на реалізацію принципів і моделей відкритої освіти, інтегруючи основні методологічні підходи і принципи освіти дорослих. *Третій розділ «Інклюзивне навчання в ЗП(ПТ)О: навчально-методичний комплекс»* містить матеріали для опанування змісту модулів з тематики інклюзивного навчання, які пропонуються слухачам курсів підвищення кваліфікації БІНПО. Тематика змістовно охоплює усі аспекти розвитку інклюзивного освітнього середовища в ЗП(ПТ)О, у тому числі, порядок організації інклюзивного навчання здобувачів освіти з особливими освітніми потребами; створення безпечного та інклюзивного освітнього середовища, у тому числі, в період воєнного стану; оцінка розвитку інклюзивного середовища з використанням технології «Індекс інклюзії». У розділі представлено питання для самоконтролю засвоєння матеріалу за кожною темою, тестові завдання для оцінювання отриманих знань та перелік тематики творчих випускних робіт [20].

В інформаційному посібнику для вчителів закладів загальної середньої освіти **«Інклюзивне навчання»** розроблено в рамках проєкту «Інклюзивна реформа шкільної освіти в Україні: впровадження найкращих світових практик» і реалізований громадською організацією «Волонтерський Рух «Спільна допомога» (www.jointaid.org.ua) за підтримки Відділу преси, освіти та культури Посольства США в Україні (Київ).

Посібник розроблено на основі результатів міжнародних і вітчизняних досліджень, аналізу української нормативно-правової бази. Зазначено, що «інклюзивна освіта, або створення умов для навчання дітей з особливими освітніми потребами в системі загальної освіти, є не лише проявом демократичності українського суспільства, яке має забезпечувати права своїх громадян, а й міжнародним зобов'язанням держави, пов'язаним з ратифікацією Україною Конвенції ООН Про права осіб з інвалідністю» [12, с. 7].

Зміст посібника висвітлює основні питання, важливі для педагогів сучасного закладу освіти: організація освітнього середовища, орієнтованого на потреби всіх дітей (інклюзивне навчання розглядається як соціальна модель розуміння інвалідності); психолого-педагогічний супровід дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу; партнерство з батьками; роль асистента вчителя в класі; індивідуальна програма розвитку; представлення досвіду Сполучених штатів Америки та інших країн. Наголошено, що «публікація є органічною складовою усіх навчально-методичних матеріалів, розроблених у сфері інклюзивної освіти, доповнює та розширює їх, пропонуючи нові можливості для навчання через представлення нових понять, рефлексію та професійний діалог» [12].

У навчальному посібнику **«Інклюзивна педагогіка»** висвітлено питання загально-теоретичних та методичних засад інклюзивної педагогіки з опорою на основні концепції, поняття і принципи. Представлено матеріали з історії інклюзивної педагогіки. Деталізується суть процесу включення дитини з особливими освітніми потребами до класичних груп закладу дошкільної освіти.

Зміст посібника складається з чотирьох навчальних модулів: у *першому* розглянуто *концептуальні засади інклюзивної педагогіки* (основні категорії інклюзивної педагогіки, історичні аспекти інклюзивної педагогіки, розвиток інклюзивної освіти в Італії, рівні права та доступ до освіти дорослих і дітей з інвалідністю); у *другому* досліджено *діти дошкільного віку з особливими освітніми потребами і освітня інклюзія* (особливі освітні потреби, базові засади інклюзивної освіти в ЗДО, міжнародне законодавство в питаннях організації інклюзивної освіти дітей дошкільного віку, доступ до освіти дітей дошкільного віку з інвалідністю та перспективи реалізації міжнародно-правових норм у сфері інклюзивної освіти в Україні); в рамках *третього модуля* висвітлено питання педагогічної взаємодії в інклюзивній освіті (ведення спеціальної документації на різних етапах інклюзивної практики, індивідуальна програма розвитку, сім'я і дитина з особливими освітніми потребами, документація супроводу у системі освітніх відносин, індивідуальний навчальний план); *четвертий модуль*

розглядає *технології і методики в інклюзивній практиці ЗДО* (відносини між учасниками педагогічного процесу, інклюзивну практику вихователя закладу дошкільної освіти, роль асистента вихователя в підтримці та супроводі дитини з особливими освітніми потребами, індивідуалізацію і диференціацію навчально-виховних завдань, метод спостережень в групах закладу дошкільної освіти, дидактика і методики в інклюзивній практиці, кооперативне навчання і його переваги).

Отже, у посібнику розглянуто особливості підтримки і супроводу дитини дошкільного віку з особливими освітніми потребами в ЗДО у співпраці з родинами. З урахуванням сучасних тенденцій в системі дошкільної освіти представлено порядок ведення документації, співпрацю учасників інклюзивного процесу та зміст роботи ЗДО з організації освітнього процесу в умовах інклюзивної освіти. До кожного модуля надається практичний матеріал, який складається з питань для самоперевірки, що допомагає читачам визначити ступінь засвоєння ними матеріалу. У посібнику є списки використаної та рекомендованої літератури, глосарій [1].

У навчально-методичному посібнику **«Нова українська школа: особливості організації освітнього процесу учнів початкової школи в інклюзивних класах»** ґрунтовно висвітлено нормативно-правову базу дослідження і теоретичні засади інклюзивного навчання як складової Нової української школи; практичні аспекти психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному закладі; питання змістового та методичного забезпечення інклюзивного навчання в початковій школі. Наголошено, що Концепція Нової української школи передбачає створення умов для інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами. Підкреслено, що реалізація цього завдання неможлива без ґрунтовної підготовки педагогів до роботи в інклюзивних закладах. Спираючись на державні документи, наголошено, що освіченість, вихованість і соціалізація дітей з особливими освітніми потребами залежать від професійної кваліфікації педагогічних працівників. Тож, навчально-методичний посібник може слугувати

вчителям, асистентам учителів, соціальним педагогам, психологам, слухачам курсів підвищення кваліфікації для удосконалення інклюзивної компетентності.

Зазначено, що матеріали посібника апробовані у практичній роботі автора з педагогами на курсах підвищення кваліфікації, під час консультування учителів і батьків дітей з особливими освітніми потребами, в окремих публікаціях (посібниках, статтях). У посібнику враховано дослідження й напрацювання зарубіжних авторів, вітчизняних учених в галузі інклюзивного навчання, актуальні нормативні документи тощо. Поміж основного змісту, посібник містить питання і завдання для самооцінювання, іменний і предметний покажчики, слухні додатки [25].

Навчально-методичний посібник **«Теорія і практика інклюзивної освіти»** – колективна праця, в якій проаналізовано нормативно-законодавчу базу інклюзивної освіти; розкрито особливості філософії інклюзивної освіти та етики спілкування з особами з інвалідністю; надано рекомендації щодо розумного пристосування та універсального дизайну освітнього закладу; відображено структуру команди супроводу та кроки реалізації індивідуального освітнього маршруту дітей із особливими освітніми потребами; розглянуто специфіку складання індивідуального плану розвитку дитини; надано рекомендації щодо методики викладання в інклюзивному класі початкової ланки навчання; розкрито поведінкові технології роботи з дітьми з особливими освітніми проблемами.

Посібник адресований педагогам, що працюють в інклюзивних класах, практичним психологам, логопедам та дефектологам закладів освіти, соціальним працівникам та працівникам захисту прав дітей, працівникам інклюзивно-ресурсних центрів, місцевих органів управління освітою, а також дітям та батькам дітей із особливими освітніми потребами. Видання підготовлене в рамках виконання проєкту «Підтримка українських громад у зв'язку зі збільшенням кількості внутрішньо переміщених осіб (ВПО)» за дорученням Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH. Видано за фінансової підтримки Німецького уряду [41].

Навчальний посібник «**Інклюзивна освіта**», виданий у 2019 році, є комплексним ресурсом, спрямованим на підготовку педагогів до роботи в умовах інклюзивного навчання. Він охоплює теоретичні та практичні аспекти впровадження інклюзивної освіти в Україні. Структурно посібник складається з чотирьох розділів, кожен з яких висвітлює ключові аспекти впровадження інклюзивної освіти; запитань для самоконтролю, творчих завдань і рекомендованої літератури до кожного розділу. Змістовно посібник охоплює питання:

- ❖ інклюзивна освіта як сфера відповідальності держави та громадянського суспільства (розкрито сутність, завдання і принципи інклюзивної освіти, розглянуто механізми її забезпечення у міжнародних документах і законодавстві, проаналізовано національне законодавство у сфері інклюзивної освіти, подано зарубіжний досвід впровадження інклюзивної освіти);

- ❖ державно-громадське управління інклюзивною освітою (схарактеризовано систему управління інклюзивною освітою; мережу закладів освіти для дітей з особливими освітніми потребами; деонтологію інклюзивної освіти); дитина з особливими освітніми потребами як суб'єкт інклюзивної освіти;

- ❖ розглянуто особливості психофізичного розвитку дітей з ООП; комплексну технологію визначення особливих освітніх потреб дитини з опорою на Міжнародний класифікатор функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я дітей і підлітків (МКФ-ДП); індивідуальний підхід та етапи соціалізації дитини з ООП);

- ❖ організація освітнього процесу в умовах інклюзивної освіти (представлено універсальний дизайн інклюзивного освітнього середовища, особливості і вимоги до команди психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП;

- ❖ проаналізовано індивідуальну програму розвитку дитини з особливими освітніми потребами, технології навчання і оцінювання результатів навчання в інклюзивному освітньому середовищі, надання додаткових освітніх послуг).

Кожен розділ спрямовано на формування у педагогів необхідних компетентностей для ефективної роботи в умовах інклюзивного навчання, забезпечуючи комплексний підхід до теоретичних знань та практичних навичок [28].

Навчальний посібник **«Методика інклюзивного навчання за Концепцією «Нова українська школа»**, що призначений для здобувачів вищої освіти спеціальності 016 «Спеціальна освіта» денної та заочної форм навчання, укладено відповідно до змісту дисципліни «Методика інклюзивного навчання за Концепцією «Нова українська школа». В посібнику представлено матеріали теоретичного та практичного спрямування щодо особливостей організації та змісту інклюзивного навчання у початковій школі закладу загальної середньої освіти. Розкрито педагогічні підходи у роботі із дитиною з інтелектуальними порушеннями, застосування традиційних та інноваційних методів навчання в інклюзивних класах. Узагальнено методичні засади діяльності вчителя та асистента вчителя в умовах компетентнісного підходу. Увагу зосереджено саме на освітньому процесі у 1–4 класах; навчанні, вихованні та розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями. Поміж теоретичного матеріалу навчальний посібник містить контрольні завдання, завдання для самостійної роботи здобувачів вищої освіти [24].

Навчально-методичний посібник **«Психологія інклюзивної освіти»** (для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня денної та заочної форм навчання) укладений відповідно до змісту дисципліни «Психологія інклюзивної освіти», призначений для самостійної та аудиторної роботи здобувачів вищої освіти під час вивчення програмного матеріалу дисципліни і спрямований на формування у здобувачів вищої освіти умінь здійснювати діагностику проблем розвитку дітей з особливими освітніми потребами (ООП); організовувати та здійснювати реабілітаційну, корекційну, розвивальну та психотерапевтичну роботу з ними; консультувати педагогів з питань організації освітнього простору для навчання, виховання й розвитку дітей з ООП; реалізовувати принцип диференційованого підходу в навчанні; запроваджувати

сучасні педагогічні технології для роботи з дітьми, які мають вади розвитку; надавати психологічну допомогу (індивідуальну та групову) усім учасникам інклюзивного освітнього середовища (дітям з ООП, батькам, педагогам, адміністрації освітніх закладів) та ін. компетенції, необхідні для майбутньої роботи в інклюзивних закладах освіти.

Посібник містить методичні матеріали для проведення семінарських та практичних занять, організації самостійної роботи, контролю і самоконтролю знань та вмінь [30].

Навчально-методичний посібник **«Психолого-педагогічні засади інклюзивної освіти»** є другим виданням, призначеним для шкільних педагогів та психологів і укладеним згідно з короткостроковою освітньою програмою підвищення кваліфікації педагогічних працівників у Горлівському інституті іноземних мов. Видання орієнтовано на підвищення кваліфікації шкільних психологів та вчителів у галузі психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП в інклюзивному освітньому середовищі. Посібник містить 6 розділів, в яких відповідно розкрито: теоретико-організаційні засади інклюзивної освіти; особливості психофізичного розвитку дітей з особливими освітніми потребами за різними медичними показниками; особливості соціалізації дітей з ООП; основні аспекти психологічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами; корекційно-розвивальна робота як складова інклюзивного навчання; педагогічні технології в інклюзивному освітньому закладі.

Посібник спрямовано на формування знань шкільних педагогів та психологів щодо проблем розвитку дітей з особливими освітніми потребами (ООП); вмінь здійснювати діагностичну, реабілітаційну, корекційну, розвивальну та психотерапевтичну роботу з ними; організовувати освітній простір для навчання, виховання й розвитку дітей з ООП, реалізовувати принцип диференційованого підходу в навчанні, запроваджувати сучасні педагогічні технології для роботи з дітьми, які мають вади розвитку; надавати психологічну допомогу (індивідуальну та групову) усім учасникам інклюзивного освітнього

середовища (дітям з ООП, батькам, педагогам, адміністрації освітніх закладів) та ін. компетенцій, необхідних для роботи в інклюзивних закладах освіти [31].

Заслуговує на увагу підручник **«Вишкіл вищої та фахової передвищої інклюзивної освіти»**, який укладено з урахуванням нового підходу щодо вирішення проблеми соціальної адаптації студентів із особливими освітніми потребами в інклюзивно-освітньому просторі. «Мета підручника – визначити основну концепцію інклюзивної вищої школи, вияснити проблеми упровадження інклюзії в систему вищої та фахової передвищої освіти, на прикладах практичного використання методики навчання в умовах інклюзії визначити стратегії розв’язання цих проблем» [2, с. 5].

Структурування матеріалу здійснено відповідно до нозологій, які мають студенти закладу вищої освіти. Автори ґрунтуються на компетентнісному, студентоорієнтованому підходах. В підручнику розглянуто як теоретичні питання навчання і супроводу, так і практичні вправи, творчі завдання, тести, матеріали для самоконтролю і самовиховання тощо.

Представлений підручник містить 6 розділів, в яких ґрунтовно представлені: інноваційна діяльність у навчально-реабілітаційному закладі вищої і фахової передвищої освіти як основа забезпечення якості освітнього процесу (розділ 1); загальнопедагогічні умови розвитку компетентностей здобувачів з особливими освітніми потребами вищої та фахової передвищої освіти (розділ 2); розвиток вербальних компетентностей здобувачів вищої та фахової передвищої освіти з порушеннями мовлення (розділ 3); організаційно-педагогічні особливості розвитку компетентностей здобувачів вищої та фахової передвищої освіти з порушеннями слуху (розділ 4); педагогічно-методичний супровід навчання і розвитку компетентностей здобувачів вищої та фахової передвищої освіти з порушеннями опорно-рухового апарату (розділ 5); роль соціально-психологічної служби інституту, її співпраця з ІРЦ та іншими інклюзивними інституціями України щодо психолого-педагогічного супроводу здобувачів вищої та фахової передвищої освіти (розділ 6).

Особливістю підручника є те, що, поміж теоретичних питань, авторами описано апробовані методичні аспекти викладання базових освітніх компонент, зокрема: загальноосвітнього циклу (українська мова, англійська мова, українська література, історія, фізика, біологія, хімія тощо), фахових освітніх компонент (вища математика, економічні дисципліни, облікові дисципліни, дисципліни соціального, психологічного спрямування та ін.); запропоновані деякі варіанти реагування на різноманітні потреби студентів залежно від нозологій, стилі і темпи навчання для забезпечення якісної освіти засобами відповідних навчальних програм, розглянуті допоміжні способи і технології для створення підтримуючого середовища. Зазначено, що така методика спрямована на забезпечення модернізації інклюзивного навчання.

Крім того, у підручнику приділена увага і процесу реабілітації, який займає важливе місце в закладі освіти, а також підкреслено роль соціально-психологічної служби інституту, її співпраці з ІРЦ та іншими інклюзивними інституціями України [2].

Заслужовують на увагу дисертаційні дослідження, присвячені питанням освітньої інклюзії. Звернемося до деяких з них.

Так, актуальною є дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії (галузь 01-Освіта) І. Єсікової **«Дидактичні умови застосування ІКТ в інклюзивному середовищі закладів загальної середньої освіти» присвячена»**. Актуальність дослідження обумовлена інтенсивною інформатизацією всіх сфер життєдіяльності сучасного суспільства, викликами сучасності, котрі зумовлені Covid -19 і війною в Україні, та необхідністю кардинальної модернізації інклюзивної освіти на засадах активного впровадження ІКТ. Зазначено, що особливої актуальності робота набула в умовах війни в Україні. Її доцільність зумовлена необхідністю подолання об'єктивно існуючих проблем у сфері освіти та проблемою, що досліджується: між усвідомленням на державному рівні необхідності створення інклюзивного середовища, недосконалістю організації освітнього середовища закладів загальної освіти для дітей з ООП, потребами суспільства в використанні всіх

наявних шляхів та застосунків для ефективного навчання нового покоління дітей; між недосконалим розробленням методичного забезпечення щодо застосування ІКТ в інклюзивне середовище.

У дисертації розкрито теоретичні питання проблеми застосування ІКТ в інклюзивному середовищі закладів загальної середньої освіти, а саме: надана характеристика ключових понять дослідження, розглянуто види ІКТ в інклюзивному освітньому середовищі ЗЗСО, проаналізовано особливості організації вивчення природничої освітньої галузі учнями в ЗЗСО, обґрунтовано дидактичні умови та шляхи використання ІКТ в інклюзивному освітньому середовищі закладів загальної середньої освіти. В межах дослідження на основі обґрунтованих дидактичних умов експериментально перевірено їх ефективність в застосуванні ІКТ в інклюзивному середовищі при вивченні хімії учнів 7–9 класів ЗЗСО [11].

У дисертації А. Поліхроніди **«Підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти»** (спеціальність 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти) представлено теоретичне узагальнення й нове вирішення наукової проблеми формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти. У роботі вперше визначено й науково обґрунтовано сутність феномену «готовність майбутніх учителів музичного мистецтва до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти»; визначено його структуру (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивний компоненти), критерії (особистісно-настановний, орієнтаційно-інформаційний, операційно-процесуальний, оцінно-коригувальний) із відповідними показниками; схарактеризовано рівні готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти (високий, достатній, задовільний, низький). Науково обґрунтовано педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти (актуалізація розвивального середовища закладу вищої освіти, спрямованого на стимулювання творчості майбутніх учителів

музичного мистецтва в освітньо-професійній (за характером) і музичній (за змістом) діяльності; використання інтерактивних методів навчання в процесі партнерської взаємодії майбутніх учителів музичного мистецтва як учасників освітнього процесу; наповнення компонентів освітньо-професійної програми підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва інклюзивним змістом освіти). Розроблено модель формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти. Уточнено сутність конструктів «інтегрована освіта», «інклюзивна освіта», «діти з особливими освітніми потребами», «професійна діяльність учителів музичного мистецтва в умовах інклюзивної освіти». Розроблено діагностувальну та експериментальну методики формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти, елективний курс «Основи професійної діяльності майбутніх учителів музичного мистецтва в умовах інклюзивної освіти»; різнорівневі творчі завдання і кейси [27].

У дисертації Т. Гладун **«Розвиток соціальної компетентності дітей молодшого шкільного віку з аутизмом в умовах інклюзивної світи»** (спеціальність 13.00.05 – соціальна педагогіка) здійснено теоретичний аналіз проблеми розвитку соціальної компетентності дітей молодшого шкільного віку з аутизмом в умовах інклюзивної світи, досліджено її розгляд у науковій літературі. Визначено сутність, складники та особливості розвитку соціальної компетентності дітей молодшого шкільного віку з аутизмом в умовах інклюзивної освіти. Схарактеризовано сучасний стан розвитку соціальної компетентності дітей молодшого шкільного віку з аутизмом в інклюзивному освітньому середовищі закладів загальної середньої освіти на основі розробленого й дібраного діагностичного інструментарію. Теоретично обґрунтовано соціально-педагогічні умови розвитку соціальної компетентності дітей молодшого шкільного віку з аутизмом в інклюзивному освітньому середовищі закладів загальної середньої освіти. Експериментально перевірено ефективність розроблених соціально-педагогічних умов шляхом упровадження

програми розвитку соціальної компетентності дітей молодшого шкільного віку з аутизмом.

Практичне значення результатів дослідження полягає:

❖ у системному доборі, адаптуванні й розробленні діагностичного інструментарію для вивчення соціальної компетентності молодших школярів з аутизмом: питальника «Інтерв'ю з учителем»; соціально-педагогічної ситуації «Готуймось до життя»; методик «Спостереження за поведінкою дитини в школі», «Інтерв'ю з батьками», «Веселі смайли», тесту «Кіндер-сюрприз», методики «Анна та Енн» для визначення хибних очікувань; питальника CHAT (адаптованого для молодшого шкільного віку), методики CARS (дитяча рейтингова шкала аутизму), стандартизованого інструментарію для оцінювання порушень аутистичного спектра (адаптованого для молодшого шкільного віку); тесту «Соціальні пазли»; а також авторського інтегрованого питальника для батьків та вчителів «Оцінка соціальної компетентності дитини молодшого шкільного віку в інклюзивному освітньому середовищі», розробка діагностичної карти «Аудит соціально-педагогічної доступності» для оцінки якості та доступності інклюзивного середовища ЗЗСО для дітей з аутизмом;

❖ у розробленні й упровадженні в освітній процес закладів загальної середньої освіти програмно-методичного забезпечення обґрунтованих соціально-педагогічних умов, зокрема: соціально-педагогічної програми «Соціальна поведінка – це просто», методичних матеріалів щодо організації індивідуальної підтримки дітей молодшого шкільного віку з аутизмом у роботі психологічної служби закладів загальної середньої освіти; орієнтовного переліку засобів інноваційно-технологічного забезпечення процесу розвитку соціальної компетентності дітей з аутизмом для працівників психологічної служби закладів загальної середньої освіти, учителів, батьківської громадськості; методичних рекомендацій для адміністрації та педагогічного складу закладів загальної середньої освіти щодо створення та підтримки якісного інклюзивного середовища [7].

3.2 Питання інклюзивної освіти в науково-публікаційному доробку вчених періоду 2019-2025 років

У статті **«Місце інклюзивної освіти в структурі загальної системи освіти»** досліджено проблеми розвитку інклюзивної освіти в Україні і в європейських країнах; від стародавньої Греції і Риму до сьогодення; виокремлюють періоди становлення системи спеціальної освіти (за А. Колупаєвою, від 1996 до 2016 рр.).

Визначено суть основних понять. Схарактеризовано медичну модель підтримки дітей з порушенням розвитку, що передбачає ізоляцію, сегрегацію, підпорядкування медичним фахівцям тощо. Представлено аналіз еволюції поглядів на підтримку людей з особливими потребами. Розглянуто програми державної підтримки, що містяться в урядових нормативно-правових документах щодо організації навчання в спеціальних загальноосвітніх школах, спеціальних класах в загальноосвітніх школах для дітей з одиничними порушеннями розвитку; індивідуального навчання на дому для дітей із комплексними порушеннями розвитку при спеціальних загальноосвітніх школах чи в інтернатних установах.

Розкрито суть соціальної моделі підтримки та послуг для дітей з особливими освітніми потребами, які можуть навчатися в загальноосвітніх школах за моделлю інклюзивної освіти: надання якісних освітніх послуг школярам з особливими потребами у звичайних класах (групах) загальноосвітніх (дошкільних) навчальних закладах – це перехід від їхньої інституалізації до інтеграції в суспільне життя. Схарактеризовано чинники інтеграційних процесів в освіті: політичні (законодавча база, діяльність громадських організацій), економічні (організація робочих місць, фінансування та ін.), соціальні (рівний доступ до освітніх послуг, працевлаштування та ін.) [38].

Статтю **«Інклюзивна освіта як сучасна парадигма навчання дітей з особливими потребами»** присвячено впровадженню інклюзивної форми

навчання дітей з особливими потребами в контексті Нової української школи. Увагу приділено формуванню особистості дитини, розвитку її соціальної активності, врахуванню індивідуальних особливостей і потенційних можливостей, вихованню життєздатності через формування життєвих компетентностей, що спрямовано на ефективне існування дитини з особливими потребами в соціумі. Наголошено на спроможності педагогічного колективу інклюзивного освітнього середовища «запустити» механізм самоорганізації та саморозвитку дитини з метою набуття соціального досвіду для повноцінного життя в суспільстві.

Обґрунтовано теоретико-методологічні засади інклюзивної освіти, основні принципи, нові концептуальні складники і підходи до навчання дітей з особливими потребами. Доведено, що від успішності функціонування інклюзивного освітнього середовища залежать соціальний потенціал дитини з особливими потребами, повноцінність її існування як особистості, комфортність її життєдіяльності та спілкування з однолітками.

Основну увагу зосереджено на низці проблем, які й дотепер є невирішеними і гальмують процес впровадження інклюзивної форми навчання дітей з особливими потребами. Акцентується на тому, що саме заклад освіти з інклюзивною формою навчання стає основною ланкою цілеспрямованої соціалізації учнів; педагогічні колективи в партнерстві з батьками мають об'єднати зусилля заради розвитку дитини та її потенцій. Зазначено, що впровадження інклюзивної освіти є доволі тривалим, відповідальним і складним процесом, який вимагає виважених рішень, наукових розвідок у різних сферах і дотримання основоположних прав людини [39].

У статті **«Реалізація освітньої політики в умовах формування інклюзивного освітнього простору»** розглянуто питання формування ефективної системи надання освітніх послуг особам з особливими освітніми потребами на всіх рівнях освіти, з урахуванням їхніх індивідуальних запитів, можливостей, здібностей та інтересів в умовах інклюзивного навчання як складової модернізації вітчизняної освіти, розбудови Нової української школи,

реформування місцевого самоврядування стосовно органів управління освітою, оптимізації мережі закладів освіти, фінансування освітніх послуг.

Узагальнено особливості організації освітнього процесу в спеціальних та загальних закладах освіти в умовах інклюзивного навчання, схарактеризовано та розкрито зміст понять інтеграції та інклюзії в освіті як найбільш сучасних форм навчання осіб з особливими освітніми потребами, визначено наявні проблеми, особливості реалізації та перспективи організації інклюзивного навчання та реабілітації.

Звернено увагу, що процеси інклюзії осіб з особливими потребами в закладах загальної середньої і професійної освіти набудуть подальшого розвитку в Україні за умови зміни ставлення суспільства до цієї категорії осіб, покращення матеріально-технічного та фінансового забезпечення системи освіти, здійснення необхідної фахової підготовки педагогічних працівників, проведення їх масової перепідготовки та підвищення кваліфікації.

Зазначено, що у спеціальних закладах освіти для дітей з особливими освітніми потребами (спеціальних школах, навчально-реабілітаційних та інклюзивно-ресурсних центрах) важливою складовою освітнього процесу є трудове навчання та професійна орієнтація. Акцентовано на надважливості професійного орієнтування учнів з особливими освітніми потребами вже у початковій школі. Відповідно однією з форм соціальної адаптації, а потім і часткової реабілітації, визначено трудотерапію з метою формування у розумово-відсталих дітей знань і навичок, які в звичайній соціокультурній ситуації дозволяють їм компенсувати дефект трудового навчання.

Наголошено на особливому значенні формування життєвих компетентностей в освітньому процесі спеціальних закладів освіти для дітей з особливими освітніми потребами. Насамперед, йдеться про комплексність і неперервність психолого-педагогічної, трудової, фізичної, соціальної реабілітації учнівської молоді шляхом створення оптимальних умов для їх фізичного, інтелектуального, психічного розвитку. Акцентовано на корекційній спрямованості виховання під час освітнього процесу і позашкільної роботи, яка

постає складником освітнього процесу спеціальних шкіл, навчально-реабілітаційних, інклюзивно-ресурсних центрів та визначає особливості функціонування таких закладів у порівнянні із закладами загальної середньої освіти [16].

У статті **«Інклюзивна освіта в умовах викликів Нової української школи»** акцентовано увагу на концептуальних підходах до впровадження інклюзивної освіти в умовах Нової української школи. Загострюються проблеми, пов'язані з інтеграцією, механізмом забезпечення та філософією інклюзивної освіти. Розкриваються можливості інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в заклади загальної середньої освіти, особливості психолого-педагогічного супроводу осіб з інвалідністю, окремі аспекти організації інклюзивної освіти в Новій українській школі.

Методологічною основою визначено системний підхід до аналізу педагогічних досліджень щодо впровадження інклюзивної освіти в закладах загальної середньої освіти. Обґрунтовано імплементацію інклюзивної освіти в заклади загальної середньої освіти в умовах викликів Нової української школи з метою соціалізації та адаптації дітей з особливими освітніми потребами до життя в суспільстві. Зазначено, що особистісна орієнтація освіти, створення рівних можливостей для дітей у здобутті якісної освіти, забезпечення варіативності отримання базової або повної загальної середньої освіти відповідно до здібностей та індивідуальних можливостей є важливими факторами інклюзивності освітнього процесу. Підкреслено, що упровадження інклюзивної освіти має стати пріоритетним напрямом освітньої політики держави не тільки в закладах загальної середньої освіти, а й загалом у всіх освітніх закладах країни. Доведено, що навчання дітей з особливими освітніми потребами в закладах загальної середньої освіти має бути забезпечено спектром необхідних послуг відповідно до освітніх потреб дітей з порушеннями психофізичного розвитку, зокрема педагогічним колективам рекомендується підготувати матеріально-технічне забезпечення освітнього процесу, розробити індивідуальну навчальну програму розвитку, відпрацювати методику спільного навчання дітей [22].

У статті **«Сучасні інструменти впровадження інклюзивної освіти в умовах НУШ»** наголошено, що впровадження інклюзивної освіти є поступовим процесом у міру підготовки кваліфікованих кадрів та зміни ставлення суспільства до дітей з особливими освітніми потребами. Встановлено, що впровадження інклюзивного навчання у Новій українській школі регламентується Законом України «Про освіту», Концепцією реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти». З посиланням на Концепцію Нової української школи підкреслюється вагома роль виховного процесу, який є невіддільною частиною освітнього процесу та має спиратися на загальнолюдські цінності (насамперед морально-етичні та суспільно-політичні). Визначено, що для здобувачів освіти, які потребують підтримки, керівництвом закладу освіти створюється команда, яка здійснює психолого-педагогічний супровід. Встановлено, що реалізація ідеї впровадження інклюзивних освітніх технологій у Новій українській школі має здійснюватися з урахуванням особливостей і здібностей дітей, визначення команди підтримки, моделі взаємодії суб'єктів освітнього процесу, організації та відбору ефективних методів і прийомів. Виявлено проблеми, які виникають під час впровадження інклюзивного навчання в Новій українській школі. Наголошено на вагомій ролі мультидисциплінарного підходу в організації психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами та залучення громади до розв'язання проблем інтеграції цих дітей у соціокультурний простір [33].

У статті **«Проблеми та перспективи розвитку інклюзивної освіти в умовах реформування освітньої галузі України»** здійснено аналіз сучасного стану розвитку інклюзивної освіти в Україні в умовах проведення реформ. Відзначено тенденцію до стрімкого зростання кількості дітей, що мають різні порушення та відхилення у психофізичному розвитку і потребують забезпечення їх особливими освітніми потребами в рамках створення універсального

освітнього дизайну. Розглянуто різні теоретико-концептуальні підходи до розуміння сутності поняття «інклюзивна освіта» у сучасному педагогічному дискурсі. На основі їх аналізу та обґрунтування сформульовано визначення поняття даної категорії як комплексного процесу забезпечення рівного доступу всіх без виключення осіб до навчання з метою отримання ними якісної освіти за допомогою впровадження диференційованих методів та технологій навчання особистісно-орієнтованого спрямування із урахуванням індивідуальних особливостей дитини.

Визначено основні проблеми, які стоять на заваді ефективному забезпеченню осіб з особливими потребами якісною освітою: стереотипічність та забобонність освітнього середовища України по відношенню до інвалідності та людей з особливими потребами; недостатня поінформованість суб'єктів освітнього процесу про зміст понять: «інвалідність», «інклюзивна освіта», «особливі потреби»; відсутність доступного середовища для якісного і повноцінного навчання дітей з особливими потребами; недостатня обізнаність вітчизняних освітян про особливості роботи із дітьми з особливими потребами.

Окреслено ключові перспективи та тенденції подальшого розвитку інклюзивної освіти в Україні та сформульовано рекомендації щодо необхідності вивчення зарубіжного досвіду провідних країн світу стосовно формування мережі освітніх установ з інклюзивним середовищем [5].

У статті **«Термінополе інклюзивної освіти в її нормативно-правовому забезпеченні»** зазначено, що на виконання завдань другого, аналітико-синтетичного, етапу прикладного наукового дослідження «Інформаційно-аналітичний супровід освіти і педагогіки: вітчизняний і зарубіжний досвід» (2023–2025 рр., науковий керівник М. Л. Ростока) відділ наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського здійснив аналіз наукових напрацювань українських дослідників щодо складових термінополя інклюзивної освіти в її нормативно-правовому забезпеченні. Розкрито засадничі терміни інклюзивної освіти чинного законодавства для формування гуманного ставлення до учасників інклюзивного

освітнього процесу. Підкреслено, що інклюзивна освіта має базуватися на розумінні педагогами інклюзії як основної цінності демократичного суспільства, вихованні толерантності, зміні ставлення до людей з особливими потребами та набутті необхідних професійних компетенцій для ефективної роботи в інклюзивному середовищі.

Наголошено, що Міністерство юстиції України, аби не порушувати прав людей, зокрема формуючи та поглиблюючи негативні стереотипи, пропонує правильно вживати терміни, коректним чином говорити і звертатися до людей з інвалідністю, а саме брати за розумне і використовувати такі терміни, як: «людина з інвалідністю»; «людина з фізичними / сенсорними / психічними / інтелектуальними / ментальними порушеннями»; «людина з порушеннями опорно-рухового апарату; людина з порушеннями рухової функції». З'ясовано, що така робота, може здійснитись тільки в аурі духовності українського суспільства, якої потребують як надавачі інклюзивних послуг, так і отримувачі [9].

У межах аналітичного дослідження актуальною і цікавою видається стаття **«Інклюзивне навчання в умовах війни: адаптація та нові виклики для педагогів»**, в якій зазначено, що трансформація навчальних стратегій у глобальному освітньому середовищі передбачає забезпечення інклюзивності як гаранта втілення права на освіту, а у контексті України проблематика ефективної реалізації інклюзивного навчання набуває особливої актуальності в умовах війни. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю реалізації своєчасного й ефективного психолого-педагогічного супроводу осіб із особливими освітніми потребами. Розглянуто інноваційний педагогічний інструментарій у сфері інклюзивних технологій навчання. Проаналізовано вплив загальної цифровізації освіти на розвиток інклюзії в освітньому середовищі. Виокремлено потенціал низки сучасних навчальних підходів, зокрема, аудіовізуалізації, тематичних та репродуктивних досліджень, імерсивних технологій, гейміфікації та кейс-методу. Запропоновано адаптаційну концепцію розвитку інклюзивного навчання в умовах війни, яка вміщує інноваційні педагогічні рішення – цільові онлайн-

платформи, освітні ресурси, інтерактивне навчання, стимуляційні практики, а також проблемно-орієнтовані методи та персоналізацію освітнього процесу. З'ясовано, що інноваційна педагогіка в контексті інклюзії спроможна реально підвищити рівень комунікативних умінь, навичок соціальної поведінки і загальний рівень навченості здобувачів освіти. Зауважено, що інклюзія вимагає забезпечення постійного та якісного зворотного зв'язку.

Обґрунтовано, що процеси євроінтеграції в Україні позитивно впливають на розвиток освітньої інклюзії, уможливорюючи залучення провідних успішних практик. У дослідженні доведено, що інклюзивні навчальні технології володіють потенціалом створення ефективного освітнього середовища навіть у період війни, а виклики, що їх супроводжують, можливо подолати шляхом апгрейду методологічно-педагогічного процесу та дієвого управління в освітній сфері [10].

Продовжує актуальну проблематику інклюзивної освіти під час воєнного стану публікація **«Освітні втрати та підходи до навчання дітей з особливими освітніми потребами під час воєнного стану»**. У статті розглянуто вплив воєнного стану на освіту дітей з особливими освітніми потребами, акцентовано увагу на масштабі освітніх втрат, спричинених вимушеними зупинками в навчанні, нестабільним доступом до освітніх ресурсів, руйнуванням шкільної інфраструктури, вимушеною міграцією та психологічним стресом. Такі втрати суттєво впливають на когнітивний, емоційний і соціальний розвиток учнів. Зазначено, що діти з ООП є однією з найбільш вразливих категорій, оскільки вони вже потребують адаптованих умов навчання, а під час війни стикаються з додатковими викликами.

Наголошено на тому, що мінімізація негативних наслідків освітніх втрат потребує комплексного підходу. Важливими стратегіями визначено індивідуалізацію освітнього процесу через розроблення індивідуальних програм розвитку, адаптацію навчальних матеріалів до дистанційних і змішаних форм навчання, а також упровадження персоналізованих методик викладання. Підкреслено значну роль сучасних технологій, таких як освітні платформи

(Google Classroom, Zoom) і спеціалізовані програми для дітей із порушеннями зору, слуху чи когнітивними порушеннями; важливість психологічної підтримки дітей з особливими освітніми потребами, яка передбачає роботу шкільних психологів, проведення арттерапії, ігротерапії й інших форм корекційної роботи. Розглянуто залучення міжнародних організацій, як-от UNICEF і UNESCO, для постачання технічного обладнання та навчальних матеріалів. Наголошено на необхідності створення безпечного освітнього середовища, яке передбачає облаштування укриттів, організацію мобільних навчальних центрів і безпечних маршрутів до шкіл.

Підсумовано, що під час воєнного стану навчання дітей з ООП стає складним, але реальним завданням, успішна реалізація якого можлива з урахуванням визначених в дослідженні підходів і лише за умов скоординованої роботи педагогів, батьків, громадських організацій і держави, що водночас дозволяє мінімізувати негативний вплив обставин та забезпечити дітям можливість розвиватися та здобувати освіту [23].

У статті **«Технології коригування труднощів у навчанні та поведінці дітей з особливими освітніми потребами»** узагальнено трактування дефініцій «інклюзивна освіта», «дитина з особливими освітніми потребами», «інклюзивні технології навчання», розглянуто аспекти функціонування та організації інклюзивного освітнього процесу. З'ясовано, що забезпечення права дітей з особливими освітніми потребами на здобуття освіти за місцем проживання потребує докорінних змін у самій системі загальної освіти. Зазначено, що освіта має стати більш гнучкою, здатною створювати рівні умови та можливості без дискримінації та обмежень.

Охарактеризовано основні технології інклюзивної освіти. Доведено, що різноманітне поєднання цих технологій забезпечує ефективність навчального процесу, сприяє розвитку інтересів, схильностей і здібностей учнів з особливими освітніми потребами. Наголошено, що ефективність впровадження технологій навчання в інклюзивній практиці реалізують саме технології корекції труднощів у поведінці та навчанні дітей. Обґрунтовано психолого-педагогічні причини

труднощів навчання та поведінки учнів в умовах інклюзивного освітнього процесу. Досліджено технології корекції цих проявів, а саме: нейропсихологічна технологія; технологія прикладного аналізу поведінки (ABA – Applied Behavior Analysis); програма TEACCH (лікування та освіта дітей з аутизмом та пов'язаними з ним проблемами спілкування); підсилювальна та альтернативна комунікація (AAC – Augmentative and Alternative Communication).

З'ясовано, що основними причинами розвитку навчальних труднощів учнів є, по-перше, порушення психофізичного розвитку; по-друге, умови сімейного виховання; по-третє, відхилення від вікової норми, що потребують корекції; по-четверте, зміни обсягу та темпу засвоєння навчального матеріалу, послідовності його засвоєння. Підсумовано, що подальші наукові дослідження мають бути спрямовані на міждисциплінарне вивчення ефективних методів роботи з дітьми з особливими освітніми потребами та систематичну підготовку фахівців у сфері інклюзії [32].

У статті **«Психологія інклюзії: освіта та соціалізація дітей з особливими потребами»** здійснено спробу обґрунтувати основні психологічні механізми, що забезпечують ефективність інклюзивного підходу в освіті та соціалізації дітей з особливими освітніми потребами (ООП). Доведено, що стратегічною метою виховання та навчання дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі з порушеннями інтелекту, мовленнєвими, опорно-руховими, зоровими, слуховими, емоційно-вольовими є їхня соціальна інтеграція, для реалізації якої необхідне створення особливої системи психолого-педагогічного супроводу. Наголошено, що впровадження інклюзії в навчання дітей з особливими освітніми потребами може бути ефективним лише за умови пристосування освітнього простору до індивідуальних особливостей таких дітей, надання їм якісних освітніх послуг, розгалуженої системи психологічної підтримки дітям, батькам та фахівцям. Пріоритетними напрямками роботи у цьому контексті визначено сприяння соціальному, емоційному та когнітивному розвитку кожної дитини з ООП, з тим, щоб вона відчувала себе повноцінним учасником суспільного життя. Особливу увагу приділено аналізу факторів, що сприяють успішній інтеграції

таких дітей в освітнє середовище, а також їхній соціальній адаптації та самореалізації.

На основі аналізу наукових джерел виокремлено ключові механізми психології інклюзивного навчання, визначено напрями, які потребують необхідних змін щодо ефективної реалізації інклюзивного навчання в Україні. Доведено, що узгоджена система якісного і науково обґрунтованого психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами з урахуванням індивідуального розвитку, можливостей та інтересів є вагомим стратегічним інструментом забезпечення інклюзії в освіті і соціалізації. Наголошено, що розвиток ефективної системи освіти для дітей з особливими потребами можливий за умов створення відповідного освітнього середовища, врахування різних освітніх потреб дітей, матеріально-технічного та кадрового забезпечення, а також додаткової психологічної підтримки фахівців закладів освіти та установ інклюзивно-ресурсних центрів. Обґрунтовано важливу роль психологічної підтримки та співпраці між педагогами, родинами, психологічними та соціальними працівниками щодо створення сприятливих умов для навчання та розвитку дітей з ООП. Акцентовано на сучасних практиках, що ґрунтуються на гуманістичних цінностях і спрямовані на створення безбар'єрного освітнього простору. У висновках окреслено переваги та недоліки впровадження інклюзії в освітній процес, визначено ключові проблеми та запропоновано шляхи їх розв'язання [29].

У статті **«Організація безбар'єрного інклюзивного середовища в ЗЗСО»** підкреслено, що реалізація освітніх завдань в умовах воєнного стану висуває нові вимоги до організації освітнього процесу. Особливо вразливою категорією є учні з ООП, тому особливої уваги потребує питання організації безбар'єрного інклюзивного середовища. У рамках дослідження визначено поняття, виявлені особливості та підходи до організації безбар'єрного інклюзивного середовища в освітніх закладах. Зазначено, що учителі при організації інклюзивного освітнього середовища орієнтуються як на загально дидактичні принципи навчання, так і на принципи інклюзивної освіти.

Визначено недоліки і бар'єри, які заважають ефективній реалізації завдання інтеграції дітей з ООП в освітнє середовище ЗЗСО. Акцентовано на важливості спрямувати зусилля на створення безбар'єрного освітнього середовища у різних аспектах: фізичної безбар'єрності, інформаційної безбар'єрності, цифрової безбар'єрності, суспільної безбар'єрності, економічної безбар'єрності, освітньої безбар'єрності. Зазначено, що створення відповідного безбар'єрного інклюзивного середовища можливе за умови дотримання стандартів універсального дизайну, що сприятиме ефективній інтеграції учнів з ООП в інклюзивне середовище ЗЗСО [14].

У статті **«Сучасний стан та проблеми організації інклюзивної освіти в умовах початкової школи: український досвід»**, яку опубліковано в монографії «Актуальні проблеми педагогічної галузі знань в умовах євроінтеграції освітнього простору: теорія та практика», зазначено, що складні обставини, в яких перебуває інклюзивна освіта в Україні, ставлять перед суспільством надважку задачу утримання на довоєнних позиціях надбань української школи, котрих вона досягла у мирний час, а також підтримки подальших прогресивних зрушень. Підкреслено, що одним із векторів розвитку інституту інклюзивної освіти є забезпечення державними інституціями правових, практичних та процедурних умов здійснення інклюзивного навчання, поліпшення (в певних випадках, створення нового) інклюзивного освітнього простору, що потребує відповідної нормативно-правової бази та чітко визначеного фінансування реалізації принципів Нової української школи.

У даному дослідженні здійснено спробу аналізу сучасного стану організації інклюзивної освіти в Україні. За допомогою спеціально-юридичного, системного та диференційного методів схарактеризовано основні нормативно-правові акти, які регламентують відносини, пов'язані з інклюзивною освітою, розкрито окремі теоретично-дефінітивні аспекти, визначено умови здійснення інклюзивного навчання у початковій школі. У висновках наголошено на недостатності законодавчого регулювання організації інклюзивного навчання, яке більшою мірою здійснюється підзаконними відомчими актами; на

прогресивності принципів Нової української школи щодо функціонування інклюзії, що не виключає, однак, проблеми матеріально-технічного й методичного забезпечення, фінансування, нестачі професійних кадрів тощо. Акцентовано, що перспективними залишаються дослідження організації інклюзивного навчання в Україні, важливість публікації яких є надзвичайно цінною в сучасних умовах [35].

Стаття **«Взаємодія учасників освітнього процесу в інклюзивних класах початкової освіти на засадах педагогіки партнерства»** порушує важливі питання взаємодії учасників освітньої інклюзії початкової школи, наголошуючи на педагогіці партнерства в організації освітнього процесу. Визначено, що головним завданням педагогічного партнерства сім'ї і школи є повноцінна турбота про дитину з чітким дотриманням індивідуальності основних партнерів виховання.

Розглянуто гуманістичний підхід при реалізації взаємодії школи і сім'ї. Наголошено, що саме він уможлиблює комплексне вирішення виховних завдань, зниження впливу несприятливих чинників у сфері виховання та розвитку дитини з особливими освітніми потребами та оптимальне застосування ресурсів й потенційних можливостей педагогічного партнерства.

Акцентовано увагу на взаємодії освітнього закладу і родини. Обґрунтовано, що саме професійно-психологічна компетентність педагога здатна актуалізувати і збагатити потенційно закладені в сім'ї виховні можливості в побудові та реалізації моделі взаємодії сім'ї і школи. Адміністрація навчального закладу разом із вчителями відіграють визначальну й керівну роль в організації цієї взаємодії. Підкреслено, що спільною метою взаємодії учасників освітньої інклюзії є педагогіка партнерства щодо створення сприятливих умов для успішного соціального становлення, виховання та навчання дітей з особливими освітніми потребами. Педагогічне партнерство школи і сім'ї визначено як цілеспрямовану, систематичну роботу фахівців школи, яка має відповідати вимогам сучасного європейського світу, а саме: науковій обґрунтованості, відповідальності та зацікавленості у результатах сімейного

виховання, цілеспрямованості та систематичності формування педагогічної культури батьків [43].

У статті **«Інклюзивна освіта в закладах дошкільної освіти: нормативно-правові зміни та перспективи впровадження»** здійснено аналіз нової редакції Закону України «Про дошкільну освіту» (№ 3788-IX, 2024) у контексті забезпечення рівного доступу дітей з особливими освітніми потребами до якісної освіти. Визначено провідні законодавчі нововведення, які спрямовані на розвиток інклюзивної форми освітнього процесу в закладах дошкільної освіти, а саме створення інклюзивних груп, розширення функцій інклюзивно-ресурсних центрів, удосконалення механізмів фінансування та підготовки педагогічних кадрів. Розглянуто сучасні наукові підходи до інклюзивної освіти та їх відображення у вітчизняному законодавстві. Окреслено ключові проблеми реалізації нововведень, серед яких нестача кваліфікованих фахівців, недостатнє фінансування на місцевому рівні, відсутність уніфікованих методичних рекомендацій та освітніх програм для дітей з різними видами порушень розвитку.

Проаналізовано світовий досвід упровадження інклюзивної дошкільної освіти та запропоновано перспективи вдосконалення української системи інклюзивної форми освітнього процесу ЗДО. Зокрема, наголошено на необхідності розширення програм підготовки педагогів, створення ефективних механізмів моніторингу реалізації законодавчих норм, посилення державної підтримки упровадження сучасних технологій у освітній процес.

Зазначено, що результати дослідження можуть бути використані за подальшого вдосконалення нормативно-правової бази інклюзивної освіти, а також задля удосконалення рекомендацій щодо оптимізації освітнього середовища у ЗДО відповідно до потреб дітей з ООП [45].

У статті **«Особливості впровадження інклюзивного навчання в закладах дошкільної освіти»** наголошено, що інклюзивне навчання є одним із сучасних пріоритетів освіти в Україні; обґрунтовано необхідність розвитку дошкільної інклюзії, що дозволить дитині взаємодіяти зі світом на більш

ранньому етапі розвитку. Акцентовано увагу на державних гарантіях щодо здобуття дошкільної освіти дітьми з особливими освітніми потребами. Визначено нормативно-правову базу інклюзивної освіти.

На основі узагальнення наукових джерел розкрито особливості упровадження інклюзивного навчання в закладах дошкільної освіти. Визначено ефективні умови для роботи з дітьми в закладах з інклюзивним навчанням, етапи і особливості організації інклюзивного освітнього простору, основні завдання і програму дій, які реалізують команда фахівців, що здійснює психолого-педагогічний супровід дітей з ООП. Наголошено на комплексному підході та принципах індивідуалізації та диференціації в організації інклюзивного навчання в закладах дошкільної освіти командою психолого-педагогічного супроводу.

Підкреслено, що освіта дітей з ООП вже з дошкільного віку має передбачати включення їх у загальну діяльність разом з іншими дітьми. Зауважено, що ефективна організація інклюзивного навчання у ЗДО залежить від наявності висококваліфікованих кадрів, які володіють сучасними методиками й технологіями навчання (дефектологи, психологи, вчителі-реабілітологи, соціальні працівники тощо); незначної кількості дітей у групах, що надасть можливість здійснювати індивідуальний підхід до кожної дитини; наявності досвіду соціалізації та адаптації дітей, які потребують корекції розвитку [6].

У статті **«Менеджмент інклюзивної освіти на рівні громади: роль та місце інклюзивно-ресурсних центрів»** розкрито нормативно-правове регулювання надання якісних освітніх послуг здобувачам освіти з особливими освітніми потребами на рівні громади на основі процесу децентралізації та зміни парадигм спрямування діяльності управлінців щодо мешканців об'єднаних територіальних громад, які потребують підтримки. Акцентовано увагу на міжвідомчій співпраці медиків, освітян та працівників соціальних служб в інклюзивній освіті; практичному досвіді педагогічних працівників інклюзивно-ресурсних центрів у процесі проведення комплексної діагностики й оцінки розвитку особи, що уможливорює надання якісних рекомендацій батькам (особам,

що їх замінюють), педагогам, спеціалістам щодо проєктування індивідуальної освітньої траєкторії особи з особливими освітніми потребами; наданні базової соціальної послуги супроводу дитини в умовах інклюзивного навчання; участі у команді психолого-педагогічного супроводу, реалізації якісних освітніх послуг здобувачам освіти з освітніми труднощами на всіх рівнях. Зауважено, що у зв'язку із зовнішньою військовою агресією проти України, підвищенням інвалідизації в суспільстві, екологічних, ментальних та фізичних факторів, роль інклюзивно-ресурсних центрів як осередку консолідації зусиль щодо підтримки кожного в освітньому процесі, хто цього потребує, є надзвичайно важливою [3].

У статті **«Реалізація концепції інклюзивної освіти: Роль інклюзивно-ресурсних центрів»** обґрунтовано роль педагогічних працівників інклюзивно-ресурсних центрів у процесі реалізації основних цілей Концепції інклюзивної освіти: задоволення потреб здобувачів освіти з різними категоріями освітніх труднощів, методична підтримка педагогів та консультування батьків щодо впровадження інклюзивних практик, що сприяє практичному втіленню єдиної системи та механізму ефективної державної політики для здобуття якісної освіти кожною особою відповідно до її потреб. Розкрито теоретичні та практичні аспекти діяльності інклюзивно-ресурсних центрів, їхню ключову роль у забезпеченні рівного доступу до якісної освіти для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами. Наголошено на актуальних викликах, з якими стикаються інклюзивно-ресурсні центри в Україні, зокрема на неналежному фінансуванні, нестачі та відтоку кваліфікованих кадрів, упередженому та стереотипному ставленні до осіб з особливими освітніми потребами й обмеженій матеріально-технічній базі. Підкреслено значення ефективної співпраці між інклюзивно-ресурсними центрами, закладами освіти, батьками та територіальними громадами як ключового чинника для створення інклюзивного середовища не лише в освіті, а й у соціумі загалом. Висвітлено конкретні практичні механізми і стратегії, які сприяють підвищенню ефективності роботи інклюзивно-ресурсних центрів і створенню сприятливого інклюзивного середовища. Отримані результати можуть бути корисними керівникам закладів освіти, педагогам й

іншими фахівцями у сфері освіти та місцевого самоврядування для удосконалення практики інклюзивного навчання [4].

У статті **«Теоретичний аналіз з питань діяльності інклюзивно-ресурсних центрів»** висвітлено питання діяльності інклюзивно-ресурсного центру, основною метою якого є забезпечення доступності та високої якості освіти для дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі. Головний акцент зроблено на системі психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами, проблемі організації та змісту оптимального психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами. Підкреслено, що у сучасних умовах розвитку освіти вирішальну роль відіграє її кадрове забезпечення. Розглянуто основні посади в інклюзивно-ресурсному центрі для надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг. Увагу приділено питанням якості кадрового забезпечення інклюзивно-ресурсного центру, а саме високому рівню професійної компетентності фахівців, належній підготовці та перепідготовці, регулярності підвищення власного професійного рівня.

Обґрунтовано необхідність планування діяльності інклюзивно-ресурсного центру в кількох напрямках: консультативна допомога сім'ям, які виховують особливих дітей; забезпечення комплексної оцінки дітей і допомога закладам освіти в складанні та реалізації індивідуальної програми розвитку дитини. Визначено важливість провідного завдання інклюзивно-ресурсного центру в потребах дитини у психолого-педагогічному супроводі. Проаналізовано досвід науковців і практиків з цього питання та систематизовано у відповідності до вимог сьогодення.

Схарактеризовано основні функції та завдання інклюзивно-ресурсного центру: експертно-діагностична, інформаційно-аналітична, організаційна, методична, консультативна, надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг. Наголошено на необхідності ретельного та професійного проведення діагностики дитини і на основі отриманих результатів надання рекомендацій, на якій основі створюється індивідуальна програма розвитку.

Проаналізовано співпрацю спеціалістів інклюзивно-ресурсного центру із закладами освіти щодо інклюзивного навчання, алгоритм професійної взаємодії фахівців інклюзивно-ресурсного центру та команди психолого-педагогічного супроводу закладу освіти [15].

Стаття **«Роль інклюзивно-ресурсних центрів у забезпеченні якісної освіти для дітей з особливими освітніми потребами: виклики та перспективи розвитку»** продовжує тему ролі інклюзивно-ресурсних центрів у забезпеченні освіти для дітей з особливими освітніми потребами. Основну увагу приділено аналізу сучасних викликів, що впливають на ефективність роботи інклюзивно-ресурсних центрів, таких як нерівномірний географічний розподіл, брак кваліфікованих кадрів, недостатнє фінансування та матеріально-технічна база. Описано основні напрямки діяльності інклюзивного ресурсного центру, які включають: формування та поповнення фонду ресурсних матеріалів; створення й регулярне оновлення електронної бази освітніх послуг для дітей з особливими освітніми потребами в регіоні; аналіз та впровадження позитивного досвіду розвитку інклюзивної освіти як в Україні, так і за кордоном; розробку, апробацію та впровадження практично орієнтованих технологій психолого-педагогічного супроводу дітей, які навчаються за інклюзивною формою; налагодження співпраці з соціальними партнерами для ефективного поширення інклюзивної освіти у навчальних закладах області.

Особливий акцент зроблено на співпраці інклюзивно-ресурсних центрів з органами влади, закладами освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та громадськістю. Підкреслено важливість взаємодії між центром і командою психолого-педагогічного супроводу дитини в закладах загальної середньої та дошкільної освіти, що визначає ефективність надання психолого-педагогічних і корекційно-розвиткових послуг. Досліджено проблеми взаємодії ІРЦ із закладами загальної середньої освіти та батьками, що є важливим аспектом успішної інтеграції дітей з ООП у освітній процес. Висвітлено можливі шляхи вирішення цих проблем, зокрема через удосконалення підготовки фахівців,

забезпечення їх безперервного професійного розвитку та створення умов для ефективної взаємодії всіх учасників освітнього процесу.

Зазначено, що запровадження системи моніторингу ефективності роботи ІРЦ є ключовою умовою для підвищення якості надання послуг. У висновку підкреслено необхідність комплексного підходу до вдосконалення роботи інклюзивно-ресурсних центрів, що сприятиме поліпшенню освіти для дітей з ООП та їхній успішній соціалізації [46].

У статті **«Інклюзія у вищій освіті: філософсько-суспільний вимір»** аналізується проблема впровадження інклюзії у вищій освіті в різних розвинених країнах. Розглянуто основні міжнародні декларативно-правові документи, які складають основу реалізації принципів інклюзії в суспільстві загалом і в освітній галузі зокрема. Автор простежує зв'язок між змінами суспільної свідомості та діяльністю вищих навчальних закладів у відповідних країнах щодо утвердження принципів рівності та інклюзії. З'ясовано, що реалізація принципів інклюзії у вищій освіті можлива в суспільствах із високим рівнем добробуту громади, про що свідчать системи вищої освіти високорозвинутих країн, які є передовими у просуванні інклюзивної університетської освіти. Доведено, що інклюзивна практика у вищій освіті, яка не є обов'язковим освітнім рівнем, розвивається завдяки громадській активності та підтримці державних інституцій, а завданням університету є забезпечення сприятливого інклюзивного освітнього простору для студента з особливими потребами. Звернуто увагу на те, що популяризація інклюзивної форми навчання у вищому навчальному закладі не повинна погіршувати якість освітніх послуг та обмежувати рівень набутих особою з особливими потребами професійних компетенцій. Визначено ключову проблему інклюзії у вищій освіті – досягнення стабільності її надання, якої можна досягти шляхом реалізації таких кроків: рівноправний прийом абітурієнта з особливими потребами; ефективне навчання в інклюзивному освітньому просторі з набуттям повного набору професійних компетенцій та здатністю реалізовувати набуті професійні елементи у професійній діяльності. Зазначено, що сучасний поступ українського суспільства набув своєрідної векторної послідовності: формування

розуміння затребуваності вищої освіти у людей з особливими потребами; пошук ефективних інклюзивних форматів організації освітнього процесу у вищому навчальному закладі; створення єдиної та універсальної системи інклюзивної вищої освіти, яка буде інтегрована в локальні освітні стратегії конкретного вищого навчального закладу. Підсумовано, що цей алгоритм гармонізує прагнення та бажання особи з особливими потребами і можливості та трансформації університету; уможливорює ефективне навчання в інклюзивному освітньому просторі з набуттям повноцінного набору фахових компетентностей та можливості реалізувати їх в професійній діяльності [26].

У статті **«Сучасні підходи до визначення та класифікації особливих освітніх потреб здобувачів вищої освіти»** представлено результати аналізу тлумачення понять «особливі освітні потреби» та «особи з особливими освітніми потребами» в концептуальних міжнародних документах та у вітчизняному законодавстві про освіту, в яких гарантуються рівність та права отримання освіти особам з особливими освітніми потребами. При цьому встановлено, що вітчизняне законодавство розкриває ці поняття значно вужче, ніж ратифіковані Україною міжнародні документи, зокрема, звужене тлумачення поняття «особи з особливими освітніми потребами» в Законі України «Про вищу освіту». Виявлено відсутність чітко встановленого та законодавчо закріпленого переліку «особливих освітніх потреб» з урахуванням міжнародного досвіду. Натомість в практиці фактично послуговуються медичними підходами до оцінки психофізичного стану здобувачів освіти, при цьому поза увагою залишаються ті групи здобувачів освіти, які мають особливі освітні потреби соціального характеру.

Загострено увагу на тому факті, що у здобувачів вищої освіти «особливі освітні потреби» є значно ширшими у порівнянні зі здобувачами середньої освіти, що викликане їх віковою та соціальною специфікою, а відтак вони не обмежуються проблемами, які виникають у людей з різними фізичними чи психічними порушеннями. У багатьох випадках на перший план виступають проблемами соціального та соціокультурного характеру.

На основі аналізу літературних джерел та практики освіти автором виділено шість груп особливих освітніх потреб здобувачів вищої освіти: пов'язаних з порушенням здоров'я, обдарованістю, з приналежністю до меншин та інших специфічних соціальних груп, психологічні, соціальні, вікові. На основі цих груп запропоновано класифікацію особливих освітніх потреб здобувачів вищої освіти, а також нові підходи до визначення особливих освітніх потреб здобувачів вищої освіти, які допоможуть закладам вищої освіти оптимізувати освітнє середовище з можливістю забезпечення комфортних умов для всіх осіб з особливими потребами і з урахуванням диференційованого психолого-педагогічного супроводу [36].

У статті **«Університет як інклюзивна академічна громада: європейський та український досвід трансформації підготовки PhD»** що складає розділ монографії «Теорії та технології інноваційного розвитку професійної підготовки майбутнього вчителя в контексті концепції «Нова українська школа», досліджено процес трансформації університетів в інклюзивні академічні громади як важливий аспект реформування докторської підготовки (Ph.D) в країнах Європейського простору вищої освіти (ЄПВО) та в Україні відповідно до вимог Болонського процесу.

Проаналізовано сучасні тенденції вищої освіти. Обґрунтовано необхідність створення відкритого освітнього простору задля забезпечення рівних можливостей всім здобувачам освіти, незалежно від їх соціального статусу, економічного становища чи фізичних особливостей. Акцентовано увагу на соціальному вимірі PhD-підготовки, що передбачає рівноправність, академічну мобільність, фінансову підтримку та професійну інтеграцію аспірантів у наукове й суспільне життя. Університет розглянуто не лише як освітній заклад, а як простір соціальної взаємодії та демократичної участі, що сприяє формуванню громадянської відповідальності, активної дослідницької та соціальної позиції молодих науковців. В контексті цього досліджено такі аспекти: рівний доступ до освіти для всіх соціальних груп, зокрема представників меншин, осіб з інвалідністю, студентів із малозабезпечених сімей,

біженців і мігрантів; підтримка академічної свободи та студентського самоврядування як важливих елементів демократизації університетів; міжкультурний діалог та інтернаціоналізація освіти; формування соціальної відповідальності у здобувачів через залучення до волонтерських ініціатив, громадських проєктів і наукових досліджень, спрямованих на розв'язання суспільно значущих проблем. Окреслено основні завдання університетів у процесі їх трансформації: інтеграція PhD-програми в університет, створення сприятливого освітнього середовища, розвиток партнерства з державними й бізнес-структурами та забезпечення академічної доброчесності й соціальної підтримки аспірантів. У висновках наголошено, що побудова інклюзивної академічної громади сприяє не лише підвищенню якості PhD-освіти, а й формуванню конкурентоспроможних молодих науковців, здатних ефективно працювати як в академічному, так і в інших сферах суспільства [34].

У статті **«Цифрові інструменти в логопедичних практиках»** порушує актуальне питання практики використання цифрових можливостей в інклюзії, пов'язаній з логопедією, що забезпечуватиме якісну логопедичну допомогу в умовах цифрової трансформації суспільства. Вказано, що використання цифрових інструментів: інформаційно-комунікаційних технологій, спеціалізованих комп'ютерних програм, платформ та сервісів дистанційного навчання, – відкриває нові можливості для підвищення ефективності у логопедичних практиках. Встановлено, що успішність реалізації логопедичного супроводу у нинішніх умовах залежить від обґрунтованості кожного структурного елементу, системності у виборі цифрових інструментів, пріоритетності у використанні цифрових платформ для організації корекційно-розвиткової роботи та спеціалізованого навчання фахівців, переходу на тьюторську модель безбар'єрної взаємодії між логопедом та особою з порушенням мовленнєвого розвитку.

Обґрунтовано, що цифрові інструменти, такі як мобільні додатки, віртуальна реальність, штучний інтелект, освітні цифрові платформи, дозволять індивідуалізувати логопедичний супровід, уникнути бар'єрів у зв'язку із місцем

проживання особи з порушеннями мовленнєвого розвитку, підвищити мотивацію до занять, надати можливості безперервного навчання.

Доведено, що використання цифрових інструментів у логопедичних практиках дозволить забезпечити персоналізований підхід логопедичного супроводу осіб з порушенням мовленнєвого розвитку, сприятиме підвищенню їх мотивації до занять, сприятиме доступності логопедичної допомоги для різних вікових категорій (діти, підлітки, дорослі) незалежно від їх місця проживання. Водночас, розкрито систему викликів у сфері цифрової трансформації логопедичних послуг: адаптація вчителів-логопедів до нових цифрових інструментів, збереження конфіденційності у наданні логопедичних послуг, вартість обладнання та ризики залежності від технічних засобів [44].

В аналітичному огляді **«Інклюзивні освітні середовища в контексті цифрової трансформації суспільства: психологічний аспект»**, який є складником довідкового бюлетеня «Аналітичний вісник у сфері освіти і науки», висвітлено науковий доробок провідних українських і закордонних науковців у контексті психологічного супроводу інклюзивних освітніх середовищ в умовах цифрової трансформації суспільства. Констатовано, що педагогічно обґрунтоване й виважене використання цифрових технологій відкриває широкі можливості для покращення якості освіти здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, її доступності, сприяння рівному доступу до освітніх послуг, плідній суспільній інтеграції на засадах інклюзивного підходу. Досліджено науковий доробок, в якому розроблено модель використання мультимедійних технологій у системі дошкільного закладу освіти при роботі з інклюзивною групою. Дослідниками визначено структуру інклюзивної компетентності. Зазначено, що в контексті інклюзивної освітньої інноватики цифрова доступність є важливим аспектом забезпечення безбар'єрності для рівного доступу освітян, у тому числі з особливими потребами, до цифрових освітніх технологій та послуг.

Наголошено, що Україна є однією з країн, яка першою на пострадянському просторі усвідомила важливість цифрової доступності та вжила заходів для її

впровадження. Розглянуто психологічну самопомогу в умовах цифрового розвитку суспільства, особливості оптимізації професійних компетентностей соціальних працівників, вплив воєнного стану на психічне здоров'я особистості, психолого-педагогічний супровід інклюзивного навчання та виховання здобувачів освіти з особливими потребами. Зазначено, що воєнний стан країни суттєво ускладнює забезпечення інклюзивної освіти. Підкреслено, що впровадження інклюзивної освіти залежить від розуміння педагогічними працівниками інклюзії як цінності демократичного суспільства, розвитку толерантності, зміни ставлення до осіб з особливими потребами, їхньої фахової підготовки до роботи в інклюзивному освітньому середовищі.

Огляд підготовлено на виконання аналітико-синтетичного етапу наукового дослідження «Інформаційно-аналітичний супровід цифрової трансформації освіти і педагогіки: вітчизняний і зарубіжний досвід» (2023–2025, науковий керівник М. Л. Ростока) та у контексті реалізації Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року та Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні до 2030 року [8].

Заслужують на увагу наукові праці з проблематики інклюзивної освіти закордонних авторів. Так, до прикладу, в оглядовій статті **«Універсальний дизайн для навчання в політиці інклюзивної освіти в Південній Африці»** зазначено, що Південна Африка запровадила інклюзивну освіту як засіб для досягнення кращих освітніх результатів і справедливості. Універсальний дизайн для навчання (UDL) визначено як структуру навчального плану, яка враховує широкий спектр варіацій у навичках і здібностях, що існують у всіх учнів, і надає заснований на дослідженнях набір принципів і вказівок для розробки інклюзивної навчальної програми та її проведення. Метою статті є виявлення універсального дизайну для навчання у конкретному контексті політики інклюзивної освіти Південної Африки та розглянути, як цей підхід може сприяти реалізації цієї політики. Зазначено, що UDL може служити стратегією для зв'язку політичних імперативів із практикою в класі, забезпечуючи ефективну комунікацію між різними учасниками. Розглянуто фундаментальну політику

інклюзивної освіти в Південній Африці та дослідження, пов'язані з її впровадженням, організацією підтримки та диференціацією навчальних програм. Здійснено порівняння цього розуміння з тим, що запропоновано UDL. Виявлено, що універсальний дизайн для навчання має кілька переваг, оскільки він дозволяє спілкуватися між зацікавленими сторонами освіти та надає нового значення тлумаченню рівнів підтримки. Підсумовано, що реалізацію інклюзивної освіти в Південній Африці можна покращити шляхом впровадження концепції універсального дизайну для навчання у політику, дослідження та практику навчання [48].

Тема інклюзії у вищій освіті стала предметом дослідження у статті **«Співпраця з метою залучення студентів з обмеженими можливостями до освіти в Гондарі, Ефіопії»**, яку опубліковано в «Африканському журналі інвалідності» у 2025 році, зазначено, що в Ефіопії діти з обмеженими можливостями стикаються зі значними перешкодами в отриманні освіти, які загострюються для тих, хто живе у віддалених селах і районах, уражених конфліктом і нестабільністю. Спираючись на дослідження попередників, підкреслено важливу роль, яку може зіграти постійна співпраця із зацікавленими сторонами в усуненні перешкод для інклюзивної освіти, підтримці студентів з обмеженими можливостями та допомозі таким країнам, як Ефіопія, досягти інклюзії.

Статтю присвячено вивченню стратегії зацікавлених сторін, а також програмі та підтримці, які вони надають школам або учням з обмеженими можливостями для сприяння інклюзивній освіті в центральній зоні Гондар (Ефіопія). З цією метою у дослідженні використано інтерв'ю з ключовими інформантами для збору детальної інформації про співпрацю зацікавлених сторін у сфері освіти для підтримки інклюзії дітей з обмеженими можливостями. Серед опитаних є експерти, адміністратори та політики зі спеціально відібраних урядових організацій, організацій громадянського суспільства та шкіл. Доведено, що співпраця зосереджена на сприянні доступності, зарахуванні та утриманні студентів, фінансовій, матеріальній та медичній підтримці, розбудові

потенціалу та інституційній підзвітності. Виявлено, що постійна нестабільність і конфлікт перешкождали спільним зусиллям зацікавлених сторін у регіоні. Наголошено, що структурована або напівструктурована співпраця є більш ефективною для просування інклюзивної освіти. На основі цілісного підходу визначено екологічні та інституційні фактори, які впливають на співпрацю для інклюзії, а також підтримку та послуги, які є перспективними в майбутніх дослідженнях. Висвітлено проблеми, які освітні програми можуть використовувати для посилення участі громади та зацікавлених сторін в інклюзивності школи [47].

У цьому ж журналі вийшла стаття **«Рівний доступ до цифрової вищої освіти для студентів з обмеженими можливостями в Південній Африці»**, в якій акцентовано увагу на тому, що зростаюча залежність від цифрового навчання в Південній Африці, частково через появу коронавірусної хвороби 2019 (Covid-19) і технологій 4IR, ризикує виключити здобувачів вищої освіти з обмеженими можливостями (SwDs), якщо не буде вжито заходів для їх належної підтримки. Виявлено прогалини у знаннях, політиці, практиках і ресурсах, які можуть перешкоджати повному залученню студентів з обмеженими можливостями. Використано концептуальну основу для інклюзивного цифрового навчання, яка включає три категорії концепцій: визначення атрибутів; попередні (необхідні) умови і наслідки (результати).

Через узагальнення літератури (розглянуто 22 статті за 2020–2023 рр. про інвалідність, вищу освіту та цифрове навчання) визначено ефективність, здійсненість, придатність, ціннісна значимість та користь у фактичному запровадженні інклюзивної та високоякісної вищої освіти для SWD у Південній Африці в еру цифровізації освіти.

Виявлено значні прогалини в дослідженнях з вищої освіти Південної Африки щодо інституційної політики, пов'язаної з доступом до цифрових технологій, розвитком потенціалу та включенням інвалідів у викладання та розробку навчальних програм. Підсумовано, що існуючі виклики в інклюзивній освіті та прогалини в дослідженнях означають, що більшості вищих навчальних

закладів бракує теоретичних знань, політики, ресурсів, інфраструктури та кадрового потенціалу для підтримки студентів з обмеженими можливостями. Рекомендовано подальші дослідження щодо політики вищої освіти та визначення потенціалу для її реформування з метою кращої підтримки студентів з обмеженими можливостями в Південній Африці у нинішню еру цифрового навчання [49].

Отже, довідник охоплює багатоплановий спектр джерел, які формують комплексне бачення освітньої інклюзії як інтегративного соціально-педагогічного феномену. Системність, наукова доказовість, міждисциплінарність і практична цінність інформації роблять бібліографічний опис незамінним ресурсом для викладачів, науковців, фахівців інклюзивно-ресурсних центрів, здобувачів вищої освіти та всіх, хто залучений до впровадження інклюзивних підходів у систему освіти. Водночас слід зазначити, що деякі проблеми інклюзивної освіти потребують більш глибокого опрацювання і можуть бути перспективними як в наукових, науково-методичних, так і в інформаційно-аналітичних працях. Серед таких проблем:

- ❖ цифрові технології та інструменти підтримки інклюзивного навчання, їх роль у забезпеченні доступності;
- ❖ інклюзія у сфері неформальної та післяшкільної освіти; адаптації освітніх послуг для дорослих із ООП;
- ❖ інклюзія для осіб з ментальними розладами, створення освітніх маршрутів для цих категорій;
- ❖ мультикультурна та мовна інклюзія (для біженців, мігрантів тощо);
- ❖ роль родини у формуванні інклюзивного освітнього середовища;
- ❖ підготовка керівників освітніх установ до управління інклюзивним процесом;
- ❖ гендерні аспекти в інклюзивній освіті тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аргіропулос Д., Тарнавська Н. Інклюзивна педагогіка: навч. посіб. для науково-педагогічних працівників, студентів закладів вищої освіти. Житомир: Вид. О. О. Євенок, 2020. 248 с. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/31307> (дата звернення: 01.04.2025).
2. Вишкіл вищої та фахової передвищої інклюзивної освіти : підручник / за ред.: Тріпака М. М. (гол. ред.), Дерлиці А. Ю., Козак Р. В., Лаврука О. В. Кам'янець-Подільський, 2024. 560 с. URL: <https://independent.academia.edu/InspectorKasa> (дата звернення: 21.03.2025).
3. Воротинцева О. О. Менеджмент інклюзивної освіти на рівні громади: роль та місце інклюзивно-ресурсних центрів. *Інклюзія і суспільство*. Вип. 2 (7), 2024. С. 23–29. DOI: <https://doi.org/10.32782/2787-5137-2024-2-3>.
4. Воротинцева О. О. Реалізація концепції інклюзивної освіти: Роль інклюзивно-ресурсних центрів. *Inclusion and Diversity*. Вип. 5, 2025. С. 10–14. DOI: <https://doi.org/10.32782/inclusion/2025.5.2>.
5. Гайденок Н. С., Рашидов С. Ф. Проблеми та перспективи розвитку інклюзивної освіти в умовах реформування освітньої галузі України. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2021. Вип. 3(102). С. 85–94.
6. Гаяш О. В. Особливості впровадження інклюзивного навчання в закладах дошкільної освіти. *Соціальна та освітня інклюзія: історія, сучасність, перспективи розвитку: колективна монографія у 2 частинах. Частина 1. Інституційні та особистісні аспекти впровадження в Україні* / за ред. С.П. Миронової, Л.Б. Платаш. Чернівці: Технодрук, 2021. С. 32–45. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/38849> (дата звернення: 21.03.2025).
7. Гладун Т. О. Розвиток соціальної компетентності дітей молодшого шкільного віку з аутизмом в умовах інклюзивної світи: дис. ... канд. пед. наук:13.00.05; Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. Старобільськ, 2020. 272 с. URL: <http://hdl.handle.net/123456789/5234> (дата звернення: 14.04.2025).

8. Годецька Т. І. Інклюзивні освітні середовища в контексті цифрової трансформації суспільства: психологічний аспект (аналіт. огляд). *Аналітичний вісник у сфері освіти і науки*. Вип. 20. 2024. С. 78–111. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/743109/> (дата звернення: 02.02.2025).

9. Годецька Т. І. Термінополе інклюзивної освіти в її нормативно-правовому забезпеченні. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2024. Вип. 3(110). С. 28–34. DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310/2024-110-3-28-34>

10. Гренюк Л., Олексенко В., Фединак Н. Інклюзивне навчання в умовах війни: адаптація та нові виклики для педагогів. *Молодь і ринок*. № 2 (234), 2025. С. 40–45. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.324600>

11. Єсікова І. В. Дидактичні умови застосування ІКТ в інклюзивному середовищі закладів загальної середньої освіти / дис. ...д-р філософії (01 Освіта / Педагогіка за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки). Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, МОН України, Харків, 2024. 244 с. URL: https://uacademic.info/ua/document/0824U003627#google_vignette (дата звернення: 14.04.2025).

12. Інклюзивне навчання: інформ. посіб. для вчителів закладів загальної середньої освіти / упоряд.: Н. З. Софій, Ю. М. Найда. Київ, 2019. 60 с. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/29858/> (дата звернення: 21.03.2025).

13. Інклюзія в дії: стратегії впровадження в Україні та світі: колективна монографія / О. Главацька, Н. Горішна, Г. Слезанська та ін. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2022. 326 с. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/25417> (дата звернення: 21.03.2025).

14. Кавецький В. Є. Організація безбар'єрного інклюзивного середовища в ЗЗСО. *Безпечне освітнє середовище: нові виклики та сучасні рішення в умовах воєнного і повоєнного часу*: зб. наук. статей, тез доп. та ін. матеріалів 3й всеукр. наук.-практ. конф., 07 берез. 2025 р. / редкол.: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук, М. І. Чорна. Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В.,

2025. 566 с. С. 56–61. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/51514/1/Kozyr_MV_tezu_BOS_FPO_2025.pdf (дата звернення: 12.04.2025).

15. Калініна Т. С., Яцинік А. В. Теоретичний аналіз з питань діяльності інклюзивно-ресурсних центрів. *Наук. вісник Ужгород.о нац. ун-ту. Серія: Психологія*. 2024. №2. С. 119–123. DOI: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2024.2.23>.

16. Козенко Р. В. Пікож Т. М., Супрун К. В. Реалізація освітньої політики в умовах формування інклюзивного освітнього простору. *Вісник післядипломної освіти. Серія: Управління та адміністрування*. 2019. Вип. 7. С. 46–78. DOI: <https://doi.org/10.32405/2522-9958>.

17. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Діти з особливими освітніми потребами: навчання та супровід у період повоєнної відбудови: навч.-метод. посіб. (Серія «Інклюзивна освіта»). Київ, 2023. 192 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/739320/> (дата звернення: 09.04.2025).

18. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзія: покроково для педагогів: навч.-метод. посіб. (Серія «Інклюзивна освіта»). Київ, 2023. 232 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/739317/> (дата звернення: 09.04.2025).

19. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі: навч.-метод. посіб. Харків: Вид-во «Ранок», 2019. 304 с. URL: <https://ispukr.org.ua/?p=11560> (дата звернення: 21.03.2025).

20. Коссова-Сіліна Г.О. Інклюзивне навчання в ЗП(ПТ)О в умовах воєнного стану: навч.-метод. посіб. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2024. 129 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/740470> (дата звернення: 10.04.2025).

21. Кучерак І. В. Інклюзивне навчання у закладах професійної освіти: навч.-метод. посіб. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПНУ, 2022. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/735836/> (дата звернення: 05.04.2025).

22. Лаврінченко Л. Інклюзивна освіта в умовах викликів Нової української школи. *Вісник Нац. Ун-ту «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*.

Серія : Пед. науки. 2022. Вип. 18. С. 165–171. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnuchkpn_2022_18_29 (дата звернення: 9.04.2025).

23. Ляшко В. В. Освітні втрати та підходи до навчання дітей з особливими освітніми потребами під час воєнного стану. *Inclusion and Diversity*. 2025. Вип. 5. С. 28–31. DOI: <https://doi.org/10.32782/inclusion/2025.5.6>

24. Методика інклюзивного навчання за Концепцією «Нова українська школа» (для здобувачів вищої освіти спеціальності 016 «Спеціальна освіта» денної та заочної форм навчання): навч. посіб. / уклад. Стеблюк С. В. Ужгород, 2023. 113 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/57504> (дата звернення: 14.04.2025).

25. Миронова С. П. Нова українська школа: особливості організації освітнього процесу учнів початкової школи в інклюзивних класах: навчально-методичний посібник. Тернопіль: Астон. 2020. 176 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/3787?show=full> (дата звернення: 09.04.2025).

26. Ніколенко Л. М. Інклюзія у вищій освіті: філософсько-суспільний вимір. *Наук. журнал Хортицької нац. академії* (Серія: Педагогіка. Соціальна робота). 2024. Вип. 1(10). С. 87–95. URL: <https://journal.khnnra.edu.ua/index.php/files/article/view/189/187> (дата звернення: 12.04.2025).

27. Поліхроніді А. Г. Підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти. *Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти*. Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2021. URL: dspace.pdpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/11071 (дата звернення: 14.04.2025).

28. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта: навч. посіб. Київ: ТОВ «Агентство «Україна». 2019. 300 с. URL: <http://poroshenko.com/data/group/21/site2-bff4eba3e5.pdf> (дата звернення: 25.03.25).

29. Прохоренко Л. Психологія інклюзії: освіта та соціалізація дітей з особливими потребами. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2024. Вип. 115(3). С. 7–20. DOI: <https://doi.org/10.33189/ectu.v115i3.181>.

30. Психологія інклюзивної освіти: навч.-метод. посібник (для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня денної та заочної форм навчання) / уклад. Н. Г. Кошелева. Бахмут, ГІМ ДВНЗ ДДПУ, 2022. 145 с. URL: <http://ds.forlan.org.ua:80/handle/123456789/613> (дата звернення: 20.03.2025).

31. Психолого-педагогічні засади інклюзивної освіти: навч.-метод. посібник. Вид. 2-ге, перероб. і доп. / уклад. Н. Г. Кошелева. Дніпро: Журфонд, 2024. 106 с. URL: <http://ds.forlan.org.ua/handle/123456789/632> (дата звернення: 16.04.2025).

32. Садова І., Пантюк М. Технології коригування труднощів у навчанні та поведінці дітей з особливими освітніми потребами. *Молодь і ринок*, 2025. С. 7–11. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.325678>.

33. Саєнко Ю., Нагорняк С. Сучасні інструменти впровадження інклюзивної освіти в умовах НУШ. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. т. 2. Вип. 64. С. 311–316. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-49>

34. Сбруєва А. А. Університет як інклюзивна академічна громада: європейський та український досвід трансформації підготовки PhD. *Теорії та технології інноваційного розвитку професійної підготовки майбутнього вчителя в контексті концепції «Нова українська школа»*: монографія / за заг. ред. А. А. Сбруєвої. Суми: Вид-во СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2021. С. 421–442. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/items/e92f06dad1f9-4ca1-8bf0-73befb2638ce> (дата звернення: 20.02.2025).

35. Селезньова О. М., Гордійчук О. Є. Сучасний стан та проблеми організації інклюзивної освіти в умовах початкової школи: український досвід. *Актуальні проблеми педагогічної галузі знань в умовах євроінтеграції освітнього простору: теорія та практика*: кол. монографія. Полонійна академія в Ченстохові, 2023. С. 390–408. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-353-8-20>.

36. Семенець А. І. Сучасні підходи до визначення та класифікації особливих освітніх потреб здобувачів вищої освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2025. Т. 2, Вип. 79. С. 76–81. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2025/79.2.15>.

37. Соціальна та освітня інклюзія: історія, сучасність та перспективи розвитку: колективна монографія у 2 частинах. Ч. 1. Інституційні та особистісні аспекти впровадження в Україні / за ред. С. П. Миронової, Л. Б. Платаш. Чернівці: «Технодрук», 2021. 352 с. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/3081?show=full> (дата звернення: 05.04.25).

38. Степанова Т., Коноз О. Місце інклюзивної освіти в структурі загальної системи освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. т. 2, Вип. 67. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/67-2-46>.

39. Татьянчикова І. В., Ширіна А. В. Інклюзивна освіта як сучасна парадигма навчання дітей з особливими потребами. *Інноваційна педагогіка*. 2021. № 36. С. 115–118. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/36.24>.

40. Теоретико-методологічні засади впровадження інклюзії в закладах освіти: монографія / за ред. М. Є. Чайковського. К.: Університет «Україна», 2019. 460 с. URL: https://hist.km.ua/images/publikatsiji/monografiya_khist_12_03_2019.pdf (дата звернення: 20.03.21).

41. Теорія і практика інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. / упоряд. К. М. Бондар [2–ге вид., доп.]. *Проект «Підтримка інклюзивної освіти у м. Кривий Ріг»*, 2019. 170 с. elibrary.kdpu.edu.ua (дата звернення: 01.04. 2025).

42. Тимошко Г. М., Гладуш В. А. Розвиток комунікативної компетентності педагогів в умовах інклюзивного освітнього середовища: монографія. Ніжин: Видавець Лисенко М. М., 2023. 192 с. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/36396/> (дата звернення: 20.03.21).

43. Цегельник Т. М., Мельничук Р. А. Взаємодія учасників освітнього процесу в інклюзивних класах початкової освіти на засадах педагогіки партнерства. *Інноваційна педагогіка*. 2022. т. 2. Вип. 53. С. 28–31. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/53.2.5>.

44. Цимбал-Слатвінська С. В. Цифрові інструменти в логопедичних практиках. *Інноваційна педагогіка*. 2025. т. 2. Вип. 79. С. 86–91. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2025/79.2.17>.

45. Чекан О. І. Інклюзивна освіта в закладах дошкільної освіти: Нормативно-правові зміни та перспективи впровадження. *Педагогічна інноватика: сучасність та перспективи*. 2025. №7. DOI: <https://doi.org/10.32782/ped-uzhnu/2024-7-7>.

46. Чигріна Я. Ю., Полупанова Я. М., Косенко С. М. Роль інклюзивно-ресурсних центрів у забезпеченні якісної освіти для дітей з особливими освітніми потребами: виклики та перспективи розвитку. *Інноваційна педагогіка*. 2025. т. 2, Вип. 79. С. 92–96. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2025/79.2.18>.

47. Collaboration to Include Students with Disabilities in Education in Gondar, Ethiopia / M. Abera, G. L. Francis, A. N. Ahmed, S. Daoud, M. Ali, G. Shibabau B. M. Araya, S. J. Haynes, H. M. Aldersey. *African Journal of Disability*. 2025. Vol. 14, a1569. DOI: <https://doi.org/10.4102/ajod.v14i0.1569>.

48. Mackenzie J. A., Dalton Elizabeth M. Universal Design for Learning in Inclusive Education Policy in South Africa. *African Journal of Disability*. 2020. Vol. 9. a776. DOI: <https://doi.org/10.4102/ajod.v9i0.776>.

49. Zongozzi J. N., Ngubane S. A. Equal Access to Digital Higher Education for Students with Disabilities in South Africa. *African Journal of Disability*. 2025. Vol. 14. a1525. <https://doi.org/10.4102/ajod.v14i0.1525>.